

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO, XVII

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(XVII)

Bibliografía e hemerografía de Ramón Piñeiro

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(XVII)

Bibliografía e hemerografía de Ramón Piñeiro

Luís Alonso Girgado
Alexandra Cillero Prieto
Élida Abal Santorum
María Cuquejo Enríquez
Teresa Monteagudo Cabaleiro
Montserrat Vázquez Riveiro

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

Directores:

Luís Alonso Girgado
Ramón López Vázquez

Consello asesor:

Xesús Ferro Ruibal
Xosé Manuel García Iglesias
Anxo González Fernández
Ramón Mariño Paz
Anxo Tarrío Varela
Andrés Torres Queiruga

Edita:

XUNTA DE GALICIA
CONSELLERÍA DE EDUCACIÓN
E ORDENACIÓN UNIVERSITARIA
CENTRO RAMÓN PIÑEIRO PARA A
INVESTIGACIÓN EN HUMANIDADES

Secretario Xeral de Política Lingüística:

ANXO M. LORENZO SUÁREZ

Coordinador científico

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Director Técnico de Literatura

ANXO TARRÍO VARELA

Ilustración da cuberta:

BALDO RAMOS

Imprime:

Grafinova, S.A.

ISBN:

978-84-453-4998-4

Depósito Legal:

C 1536-2011

ÍNDICE

<i>Nota de edición</i>	7
<i>Bibliografía e hemerografía de Ramón Piñeiro</i>	11
I. Libros	13
II. Epistolarios	19
III. Colaboracións en libros de autoría colectiva	23
IV. Prólogos, limiares e edicións	27
V. Traducións	29
VI. Colaboracións en revistas e xornais	31
VII. Entrevistas	51
VII.1. Gravadas	51
VII.2. En prensa	51
<i>Bibliografía e hemerografía sobre Ramón Piñeiro</i>	55
I. Libros	57
II. Artigos en prensa	69
III. Entradas en dicionarios, enciclopedias, manuais, etc. 105	
IV. Colaboracións en libros de autoría colectiva	107
V. Estudos parciais en libros	123

Ramón Piñeiro, por Siro (2009).

Nota de edición

No ano 2003, o terceiro destes Cadernos Ramón Piñeiro recollía o que modestamente chamabamos “unha contribución” a un ámbito que estaba por facer: o da produción escrita (libros, cartas, artigos de prensa, colaboracións en obras colectivas) de Ramón Piñeiro. Eran en total menos de cincuenta páxinas nas que faltaban algúns textos aos que daquela non tivemos acceso. María Cuquejo Enríquez e Teresa Monteagudo Cabaleiro e Luís Alonso Girgado levaron o peso daquel proxecto inicial.

Coa designación do noso ensaísta para o Día das Letras de 2009 a situación cambiou radicalmente. En efecto: centos de artigos de prensa e libros diversos engordaron a bibliografía pasiva dun Ramón Piñeiro lembrado sentimentalmente, homenaxeado, estudado, analizado nas súas distintas dimensións, interpretado e valorado como persoa, como promotor da cultura, como ideólogo galeguista, como escritor.

Esta nova edición, corrixida e moi aumentada, daquel Caderno III, *Bibliografía e hemerografía de Ramón Piñeiro: unha contribución*, xustifícase polo aluvián textual do pasado 2009 que, loxicamente, non modifica a bibliografía activa (que, porén, medrou en numerosas reedicións que levaron o selo da Editorial Galaxia) pero si —e de forma contundente— a pasiva suscitada por Piñeiro, na que colaboraron amigos, xentes que o trataron, escritores aos que atendeu dende *Grial* ou Galaxia, intelectuais de distintos países, xornalistas e todo tipo de xentes coñecedoras da súa vida ou da súa obra.

Esta nova compilación biblio-hemerográfica, cinxida na cronoloxía ata o xa pasado 2009, fíxose, porén, a partir dun criterio selectivo que nos levou a excluír algúns textos (colaboracións da prensa diaria) que nos pareceron de mínima entidade ou moi escaso interese. Incorporamos tamén algunhas novas entradas na hemerografía activa e, en definitiva, rexistramos e ordenamos un material heteroxéneo que fai xustiza ao labor dun home que traballou arreo por Galicia, pola súa idea do país e polo seu futuro. O esforzo de pensamento, de interpretación, xunto coa incansable dinámica do traballo cotián, foron eixes paralelos e converxentes do seu labor.

Os editores

**Bibliografía e hemerografía
de Ramón Piñeiro**

I. Libros

Dos ensayos sobre la saudade, Bos Aires: Ed. Alén-Mar, 1961. [Reúne “Significado metafísico de la saudade” e “Para una filosofía de la saudade” en tradución ao castelán de Celestino Fernández de la Vega].

*A linguaxe i as línguas*¹, (“Discurso lido o día 25 de novembro de 1967 no acto da súa recepción pública da Real Academia Galega, e resposta de don Domingo García-Sabell”), Vigo: Galaxia, 1967 (Colección Biblioteca de Autores Galegos, nº 32). [Aparece unha nova edición en Vigo: *Diario 16* de Galicia, 1992; posteriormente édita-se unha edición facsimilar conmemorativa con motivo da inauguración da sede do Consello da Cultura Galega en Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 1994 e finalmente recóllese unha reedición parcial –das pp. 23-36– en Gonzalo Constenla Bergueiro (ed.), *Ensaio sociolingüístico. Antoloxía*, Vigo: A Nosa Terra / ASPG, 1997, pp. 69-81 (Colección A Nosa Literatura, nº 44)]. [Volve a reeditarse a versión orixinal en 2008, co

---

¹ Este discurso de Ramón Piñeiro foi editado, como gravación sonora, polo Consello da Cultura Galega en 1994. Figura entre os materiais do Arquivo Sonoro de Galicia e a súa edición gravada estivo coordinada por Alfonso Vázquez Monxardín. Fai o número 3 da colección *As Nosas Voces*. Unha análise do discurso aparece en: *A linguaxe e as línguas: Ramón Piñeiro revisitado ós 30 anos do seu ingreso na Real Academia Galega*. (Discurso lido o día 24 de outubro de 1998, no acto da súa recepción, polo ilustrísimo señor Antón Santamarina Fernández; e resposta do ilustrísimo señor Xesús Alonso Montero). A Coruña: Real Academia Galega, 1998.

título de *A linguaxe e as linguas*, en Galaxia, col. Literaria. Biblioteca Ramón Piñeiro, nº 1].

Olladas no futuro, Vigo: Galaxia, 1974. [Reúne un total de corenta e oito artigos e cartas que xa foran publicados en xornais e revistas entre os anos 1949-1973: “O libro que nos debe Ánxel Fole” (1949), “A poesía de Luis Pimentel” (1950), “Castelao” (1950), “Carta a Álvaro Cunqueiro, trovador galego, falándolle dos males presentes de Europa e do seu remedio, desde a ladeira dun castro lugués” (1951), “Unamuno visto por nós” (1951), “A lingua, sangue do espírito” (1952), “Carta a Pedro Abuín. Das tres maneiras de dialogar e das dúas maneiras de entender a cultura” (1952), “Carta a Ana Campos sobre Teixeira de Pascoaes e Galicia” (1953), “A evolución do celtismo galego” (1953), “Un poema da emigración” (1953), “Os valores da adolescencia” (1953), “Otero Pedrayo, orador” (1954), “Trascendencia social do idioma” (1954), “Tres imáxens de Galicia” (1954), “O primeiro clásico galego” (1954), “Ramón Cabanillas” (1954), “Carta a Jacinto do Prado Coelho sobre a significación galego-portuguesa de Rosalía” (1955), “A emigración, vista desde Galicia” (1956), “A defensa do idioma, vencello espiritual de tódolos galegos” (1956), “Carta a Daniel Cortezón” (1956), “Carta a Leonor e Francisco da Cunha Leao sobre a personalidade e a obra de Otero Pedrayo” (1958), “Factores esenciais da

Literatura Galega” (1959), “Individualismo, particularismo, cooperativismo” (1959), “As clases sociais en Galicia” (1959), “Lembrando a Luis Pimentel” (1960), “Galeguismo” (1960), “Factores de diferenciación social” (1960), “Galicia e Rosalía na poesía de Luis Pimentel” (1960), “A hora dos técnicos e dos economistas” (1960), “Industrialización e industrialismo” (1961), “Autoconciencia” (1962), “Un século de renacer cultural” (1963), “As tres épocas de Vicente Risco” (1963), “Antón Villar Ponte” (1964), “Galicia nos estudos luso-brasileiros” (1966), “Carta a Marcia Andersen” (1966), “Historia, cultura, economía” (1968), “Carta a Jean Pierre García” (1968), “O pensamento galego” (1968), “Xohán Vicente Viqueira” (1969), “No vinte aniversario da morte de Castelao” (1970), “Unha nova revolución na nosa lingua” (1970), “Carta a Ánxel Fole” (1970), “Algunhas notas sobre a realidade humana de Galicia” (1970), “O arte de Castelao” (1971), “O menosprecio social da lingua” (1972) e “Carta a don Manuel Rodrigues Lapa” (1973)].

[O volume foi reeditado parcialmente baixo o título “Mínima muestra antolóxica de textos piñeiranos”, en *Galicia en Madrid*, nº 39, 1991, pp. 13-19 e posteriormente na recompilación de traballos do autor realizada por Gonzalo Constenla Bergueiro (ed.), *Ensaio sociolingüístico: Antoloxía*, Vigo: A Nosa Terra / ASPG, 1997, pp. 33-41 e 83-87 (editado no nº 44 da Colección A Nosa Literatura)]. [O libro foi reeditado en 2008 por Galaxia, col. Literaria. Biblioteca Ramón Piñeiro, nº 2; en edición corregida de acordo coa nova normativa vixente no citado ano].

Lembrando a Castelao, Santiago de Compostela: SEPT, 1975. [Colección Cadernos populares. Texto cuatrilingüe en galego, castelán, catalán e euskera].

Filosofía da saudade, Vigo: Galaxia, 1984. [Reúne un total de cinco estudos dados a coñecer entre 1951 e 1975: “A filosofía e o home” foi a achega de Ramón Piñeiro ao I Congreso Nacional de Filosofía celebrado en Braga no ano 1955; “Significado metafísico da saudade” publicouse na *Colección Grial*, nº 1, en maio de 1951, na *Revista filosófica* (Coímbra) en xullo do mesmo ano co título de “Presencia de Galicia” e no libro *O pensamento galeguista de posguerra. Antoloxía* (edición de X. C. Garrido Couceiro e Xosé M. Sánchez Rei), colec. “A Nosa Literatura”, nº 42, Vigo: A Nosa Terra / Asociación Socio-Pedagóxica Galega, 1997, pp. [9]-32; “Para unha filosofía da saudade” é un dos ensaios que recolle o volume *La Saudade* publicado por Galaxia en 1953 e no que varios autores ofrecen os seus estudos e análises sobre o tema; “Saudade e sociedade, dimensións do home” viu a luz como conferencia dentro do ciclo “Galicia e o home galego” organizado por Álvaro Cunqueiro en Vigo en 1975; “A saudade en Rosalía” é a contribución de Piñeiro que, xunto coa doutros estudosos, conforma o volume que sobre o tema se publica en 1952 na editorial Galaxia. Editado posteriormente por La Voz de Galicia, A Coruña, 2001 (Colección Biblioteca Galega 120, nº 64)]. [Reeditado en 2009 por Galaxia, col. Literaria. Biblioteca Ramón Piñeiro, nº 3].

Fermín Penzol, Vigo: Galaxia, 2001. [Minilibro. Edición non venal. Reproduce o artigo “A personalidade política de Fermín Penzol” publicado en *Grial*, tomo XIX, nº 73, Vigo, xullo-agosto-setembro, 1981, pp. 279-288. (Monográfico dedicado a Fermín Penzol)].

Galicia, Vigo: Galaxia, 1999. [Minilibro. Edición non venal. Leandro García Bugarín traduce ao galego o texto da voz “Galicia” que Ramón Piñeiro redactara para a *Gran Enciclopedia Gallega*, Santiago—Xixón: Silverio Cañada, tomo XV, 1974, pp. 27-34. En formato libro, en

galego, castelán e inglés, acompañado de fotografías de Vítor Vaqueiro, publícase, por editorial Galaxia, no ano 2002 (2ª edición en 2009)].

Da miña acordanza. Memorias, Vigo: Galaxia / Fundación Caixa Galicia, 2002. [Leva este libro, de carácter póstumo, unha “Introducción necesaria” de Carlos Casares, que preparou a súa edición. Á parte escrita por Ramón Piñeiro (pp. 13-33) e publicada xa en *Grial*, tomo XXIX, nº 111 (xullo-agosto-setembro, 1991), monográfico dedicado a Ramón Piñeiro, engádese a transcripción das conversacións deste con Carlos Casares, que ordenou “os seus parlamentos por orde cronolóxica” (p. 11). O texto publicado en *Grial* leva un debuxo e unha nota de Luís Seoane, e unha breve “Introducción” sen asinar].

O despertar da conciencia galega. Galeguismo, cultura e identidade. Ensaio e artigos dispersos (1950-1990), Vigo: Editorial Galaxia, col. Literaria. Biblioteca Ramón Piñeiro, nº 4, 2009. [Limiar e edición de Henrique Monteagudo].

Otero Pedrayo, mestre da cultura galega. Conferencias e ensaios, Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2009. [Inclúe un cartafol que agrupa artigos, ensaios e conferencias de Ramón Piñeiro sobre Otero Pedrayo; e un CD coa conferencia “Otero Pedrayo na cultura galega”].

Sobre o Museo do Pobo Galego, Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego, 2009². [Reproduce o artigo “Sobre o Museo do Pobo Galego” publicado con anterioridade en *La Voz de Galicia*, 20 de xuño, 1976 e en *Museo do Pobo Galego: 20: 1977-1997*, Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego: 1997]

---

² Data tomada do prólogo (decembro de 2009).

II. Epistolarios³

“Cartas” en *Grial*, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. 397-462. [Abrangue un total de nove cartas de Ramón Piñeiro: dúas a Rodolfo Prada, catro a Rof Carballo e unha a Celestino Fernández de la Vega, José Luis Allué Andrade e Luís Seoane⁴ repectivamente].

Cartas para os amigos, Santiago de Compostela: ed. Compostela / El Correo Gallego, 1992. [Limiar, escolma e edición de Carlos Casares. Abrangue este volume, de carácter non venal, un conxunto de seis cartas dirixidas a Álvaro Cunqueiro, Pedro Abuín, Jacinto do Prado Coelho, Leonor e Francisco da Cunha Leão, Ánxel Fole e Manuel Rodrigues Lapa, que xa foran publicadas no volume recopilatorio *Olladas no futuro* en 1974].

“Cartas de Ramón Piñeiro a Matilde Albert de Robatto” en *La Torre*, nº 10, Porto Rico, outubro-décembro de 1998, pp. 899-920.

---

³ Cartas soltas a distintos destinatarios foron publicadas por Ramón Piñeiro nas páxinas de publicacións periódicas como *Colección Grial*, *Grial* ou *Galicia Emigrante*. Incorporou tamén nove textos epistolares ás páxinas de *Olladas no futuro* (1974). Algunhas cartas aparecen reproducidas en dúas ou máis fontes diferentes.

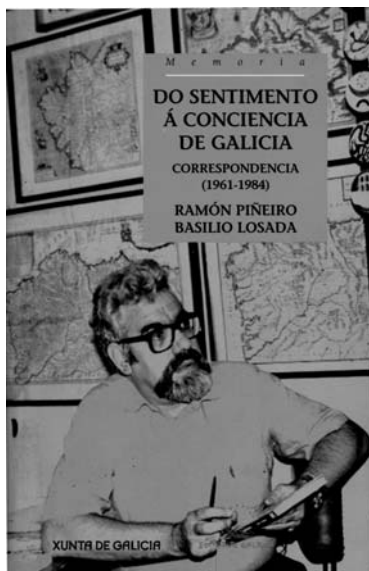
⁴ Temos constancia, polo que atinxe á correspondencia epistolar con exiliados galegos na Arxentina, dunha “Carta a Emilio Pita: sobre o significado da emigración dentro da comunidade galega” que Piñeiro tivo que publicar na prensa galega da Arxentina. Malia as nosas pesquedas, descoñecemos cando e onde apareceu a citada carta.

Francisco Fernández del Riego, *Un epistolario de Ramón Piñeiro*, Vigo: Galaxia, 2000. [Edición, prólogo e escolma de F. Fernández del Riego. Contén a correspondencia de Ramón Piñeiro a Fernández del Riego. Son un total de 405 cartas, en xeral de breve extensión, escritas por Ramón Piñeiro entre 1948 e 1970].

Luís Alonso Girgado e Teresa Monteagudo Cabaleiro, *Ramón Piñeiro: cronobiografía e cartas*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, col. Cadernos Ramón Piñeiro, II, 2003. [Os destinatarios das cartas son: A. Avilés de Taramancos, Carlos Casares, Pilar Cayón Fernández, Rafael Dieste, Manuel María, Eduardo Moreiras, Manuel Meilán, Luis Pimentel, Claudio R. Fer, Carmen Blanco, Pilar Vázquez Cuesta e Carlos Zubillaga Barrera] .

Luís Alonso Girgado / María Cuquejo Enríquez / Carmen Fariña Miranda, *Cartas de Ramón Piñeiro a Ricardo Carballo Calero*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, col. Cadernos Ramón Piñeiro, IV, 2004.

Luís Alonso Girgado / Élida Abal Santorum / Alexandra Cillero Prieto, *Cartas*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, col. Cadernos Ramón Piñeiro, XI, 2009. [Os destinatarios das cartas son: Xosé F. Filgueira Valverde, Agustín Sixto Seco, Gabriel Celaya, Miguel C.

Vidal, Juan San Martín, Francisco X. Carro Rosende e Xosé M. Rodríguez Pampín].

Luís Alonso Girgado / Élida Abal Santorum / Alexandra Cillero Prieto, *Cartas de Ramón Piñeiro a José Luis Pensado*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, col. Cadernos Ramón Piñeiro, XII, 2009.

Luís Cochón / Miro Villar, *Epistolario de Ramón Piñeiro a Isidoro Millán González-Pardo (1952-1971)*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, col. Cadernos Ramón Piñeiro, XIII, 2009.

María Xesús Lama e Helena González, *Ramón Piñeiro e Basilio Losada. Do sentimento á conciencia de Galicia. Correspondencia (1961-1984)*, Vigo: Editorial Galaxia / Xunta de Galicia, col. Memoria, nº 20, 2009. [Contén un total de 453 cartas: 235 de Piñeiro e 218 de Basilio Losada, precedidas dun estudo previo das autoras; mais

os anexos que conteñen: cartas inéditas conservadas no Fondo Basilio Losada, documentación que acompañaba á correspondencia entre Piñeiro e Losada e algúns artigos de prensa aos que se fai referencia no libro].

“Carta inédita dende a cadea”, en *El País*, “Luces”, “Día das Letras”, 17 de maio, 2009, p. 7. [Carta inédita ata o momento que enviou Piñeiro á súa familia dende o cárcere].

Ramón Piñeiro / Xosé Luís Franco Grande. *Cando o futuro comezaba. Correspondencia 1955-1990*, Vigo: Galaxia, col. Memoria, nº 24, 2009. [Limiar, escolma e edición de X. L. Franco Grande].

“Cartas a Xavier Alcalá”, en “Cartas dun sabio a un vaidoso”, *Grial*, tomo XLVII, nº 184, “Documentos”, outubro-novembro-décembro, 2009, pp. 93-95. [Son tres cartas de Ramón Piñeiro a Xavier Alcalá].

VV. AA., *Cartas a un mozo galego: Correspondencia con Xosé Luís Allué (1953-1967)*, Vigo: Editorial Galaxia, 2005.

Luís Alonso Girgado / Élida Abal Santorum / Alexandra Cillero Prieto, *Ramón Piñeiro: Epistolario lugués*⁵, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, col. Cadernos Ramón Piñeiro, nº XV, 2010. [Contén cinco cartas de Ramón Piñeiro a Marina Mayoral e dezaseis cartas e tarxetas postais a Uxío Novoneyra; os autores das restantes cartas son: Darío Xohán Cabana, Álvaro Cunqueiro, Xosé María Díaz Castro, Celestino Fernández de la Vega, Ánxel Fole, José Gayoso Veiga, Paco Martín, Eduardo Moreiras Collazo, Carlos Peregrín Otero, Luis Pimentel e Luz Pozo Garza].

---

⁵ Excepcionalmente incluímos este epistolario xa publicado en 2010.

III. Colaboracións en libros de autoría colectiva

“A saudade en Rosalía”, en *7 ensayos sobre Rosalía*, Vigo: Galaxia, 1952, pp. 95-109. [Colaboran no volume Ricardo Carballo Calero, Domingo García-Sabell, Rof Carballo, Carlos Maside, Celestino Fernández de la Vega e Jacinto do Prado Coelho].

“Pra unha filosofía da saudade”, en *La saudade*, Vigo: Galaxia, 1953, pp. 11-39. [Colaboran no volume Domingo García-Sabell, Rof Carballo, Xesús Alonso Montero, Elías de Tejada, Francisco Fernández del Riego, Lois Tobío e Manuel Vidán].

“Carta a Leonor e Francisco da Cunha Leão. (Sobre a personalidade e a obra de Otero Pedrayo)”, en *Homenaxe a Ramón Otero Pedrayo no LXX aniversario do seu nacemento*, Vigo: Galaxia, 1958, pp. 173-198. [Recollida posteriormente en *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 118-141 e tamén no volume 113 da Biblioteca 114 de El Correo Gallego: Ramón Piñeiro, *Cartas para os amigos*, edic. non venal, Santiago de Compostela: Editorial Compostela / El Correo Gallego, 1992, pp. 31-56].

“Otero Pedrayo, orador”, en *Ramón Otero Pedrayo: a súa vida e a súa obra: homenaxe da Galicia universal*, Caracas: Centro Galego, 1958, pp. 41-43.

- “O pensamento galego”, en *O porvir da lingua galega*, Lugo: Círculo de las Artes / Instituto de Estudios, 1968, pp. 67-73.
- “Galician in Luso-Brazilian Studies”, en Raymond S. Sayers (ed.), *Portugal and Brazil in Transition: VI Colóquio Internacional de Estudos Luso-Brasileiros (Harvard / Columbia) 1966*, Minneapolis: Minn., University of Minnesota Press, 1968, pp. 47-50. [Traducida ao galego no artigo “Galicia nos estudos luso-brasileiros”, en *Grial*, tomo V, nº 18, outubro-novembro-décembro, 1967, pp. 457-459 e reeditada en Ramón Piñeiro, *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 184-188].
- “Xustificación do Primeiro Seminario encol do Libro Galego”, en *Primeiro Seminario encol do Libro Galego, 1972*, Sada / A Coruña: Edicións do Castro, 1974, pp. 61-67.
- “Galicia”, en *Gran Enciclopedia Gallega*, Santiago—Xixón: Silverio Cañada, tomo XV, 1974, pp. 27-34.
- “Saudade”, en *Gran Enciclopedia Gallega*, Santiago—Xixón: Silverio Cañada, tomo XXVIII, 1974, pp. 98-100.
- “Vicisitudes históricas da cultura galega”, en *Inauguración da Galería Sargadelos en Madrid*, Sada / A Coruña: Edicións do Castro, 1975, pp. 103-119. [Colección Cuadernos del Laboratorio de Formas de Galicia, nº 4. Reprodúcense as conferencias de Ramón Piñeiro, Domingo García-Sabell, Rof Carballo e Rafael Dieste].
- “*Ronsel* (1924-1974)”, en *Ronsel. Revista de arte*, Barcelona: Sotelo Blanco, 1982. [Edición facsimilar]. [Colaboración incluída no número conmemorativo do cincuentenario de *Ronsel*, 15-I-1975, pp. 48-49].
- “Lembrando a Castelao”, en VV. AA., *Ciclo Castelao*, A Coruña: Servicio de Publicaciones del Club de Dirigentes

- tes de Empresa de la Cámara de Comercio, 1976, pp. 19-30. [Colaboran tamén nesta publicación Fernando Mon Rodríguez e Sebastián Martínez Risco].
- “Castelao e Pondal, dúas visións da nosa historia”, en VV. AA., *Homenaxe a Castelao*, Santiago de Compostela: Universidade de Santiago, 1976, pp. 55-59.
- “O pasado e o futuro do Seminario de Estudos Galegos”, en *Testemuñas e perspectivas en homenaxe ao Seminario de Estudos Galegos*, Sada / A Coruña: Edicións do Castro, 1978, pp. 123-26.
- “Carlos Maside na miña lembranza”, en *Maside: un pintor para unha terra*, Santiago de Compostela: Colexio Oficial de Arquitectos de Galicia, 1979, pp. 33-48.
- “A revista *Grial*”, en *Tradición, actualidade e futuro do galego. Actas do Coloquio de Tréveris (13 a 15 de novembro de 1980)*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia (Consellería de Cultura), 1982, pp. 35-41. [Edición preparada por Dieter Kremer e Ramón Lorenzo].
- “Consideracións sobre a cultura galega”, en *Evolución cultural de Galicia: Ciclo de conferencias pronunciadas en el auditorio de Caixa de Aforros de Vigo en el año 1987*, Vigo: Caixa de Aforros, [1988], s.p.
- “Lembrando a Luís Pimentel”, en *Luís Pimentel (1895-1958). Unha fotobiografía*, Vigo: Xerais, 1990, pp. [9]-16.
- “Presencia de Valentín Paz Andrade no galeguismo”, en *Paz Andrade. Homenaje*, Pontevedra: Servicio de Publicacións da Excm. Deputación Provincial de Pontevedra, 1991, pp. 89-95.

- “A poesía de Lois Pimentel na lírica galega”, en *Galicia desde Londres (Galicia, Gran Bretaña e Irlanda nos programas galegos da BBC, 1974-1995)*, A Coruña: Tambre, 1994, pp. 230-233. [Edición de A. Raúl de Toro Santos].
- “Rosalía na voz de outros poetas”, en *Arredor do Centenario de Rosalía, 1985*, Vigo: Patronato Rosalía de Castro, 1995, pp. 90-91. [Edición de X. Amancio Liñares Giraut].
- “Parolar con Rafael Dieste”, en *Rafael Dieste, un creador total*, Vigo: Galaxia, 1995, pp. [85]-88. [Previamente en *Grial*, tomo XX, nº 78, outubro-novembro-décembro, 1982, pp. 467-469].
- “Ánxel Fole”, en VV. AA., *Os escritores lucenses arredor de Fole*, Lugo, Excmo. Concello, 1986, p. 171.
- “Emilio González López”, en VV. AA., *Actas do IV Congreso Internacional de Estudos Galegos (Universidade de Oxford, 26-28 setembro de 1994)*, Oxford: Oxford Center for Galician Studies, 1997, pp. 617-625.
- “Resposta ó discurso de Marino Dónega”, en *Presencia de Castelao na Academia: textos inéditos e outras páxinas*, A Coruña: Real Academia Galega, 1999, pp. 43-45. [Edición de Xesús Alonso Montero].

IV. Prólogos, limiares, edicións

- “Carta a Novoneyra”. Prólogo a *Os eidos*, de Uxío Novoneyra, Vigo: Galaxia, 1955. [Reproducido parcialmente en Novoneyra, 1. *Os eidos. Libro do Courel*, Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 1985, pp. 225-229].
- “Limiar” a *As covas do rei Cintolo*, de Daniel Cortezón, Vigo: Galaxia, 1956.
- “Limiar” a *50 Dibuxos de Carlos Maside*, Vigo: Galaxia, 1959.
- “As andadas literarias de Méndez Ferrín”. Prólogo a *O crepúsculo e as formigas*, de Xosé Luís Méndez Ferrín, Vigo: Galaxia, 1961.
- “Prólogo” a *Vicente Risco na cultura galega*, de Ramón Lugrís, Vigo: Galaxia, 1963. [Colección Illa Nova].
- “Prólogo” a *Separatismo y unidad: Una mitificación histórica*, de Eduardo Menéndez-Valdés Golpe, Madrid: Seminarios y Ediciones, 1973.
- “Limiar” a *Autonomías e Constitucións (Notas para un debate estatutario galego)*, de Anxo Teixeiro Piñeiro, Santiago de Compostela: Follas Novas, 1978. [Colección Alexandre Bóveda].
- “Prólogo” a *Queixumes dos pinos*, de Eduardo Pondal, A Coruña: La Voz de Galicia, 1979.

- “Limiar” a *O sangue na paisaxe*, de Helena Villar e Xesús Rábade, Santiago de Compostela: Edicións do Cerne, 1980.
- “Volvendo ao rego”. Limiar a *Parábolas chairegas*, de Xosé M. Carballo Ferreiro, Vigo: Castrelos, 1981.
- “Nova aproximación a unha filosofía da saudade”. (Discurso lido na recepción pública do 20 de xuño de 1980, por Andrés Torres Queiruga e resposta de Ramón Piñeiro), A Coruña: Real Academia Galega, 1981.
- “Limiar” a *A información: o caso galego*, de Vicente González Radío, Santiago de Compostela: Edicións do Cerne, 1983, pp. 7-10.
- “Prólogo” a *A revelación de Deus na realización do home*, de Andrés Torres Queiruga, Vigo: Galaxia, 1985.
- “Limiar” a *Viaxes con Ánxel Fole*, de Manuel Rodríguez López, Sada / A Coruña: Edicións do Castro, 1988, pp. 5-6.
- “Prólogo” a *Galicia y la poesía*, de Julieta Gómez Paz, Sada / A Coruña: Edicións do Castro, 1988, pp. 7-11.
- “Prólogo” a *La Naturaleza en Galicia*, de Francisco Fierro Viqueira, INCAFO: Madrid, 1988.
- Luís Pimentel*, A Coruña: Real Academia Galega, 1990. [Edición, estudo introdutorio e escolma de textos de Ramón Piñeiro].
- “Limiar” a *A memoria e os amigos*, de Marino Dónega, Vigo: Publicacións da Fundación Otero Pedrayo, 1994.

V. Traducións

Julius Pokorny, *Cancioeiro da Poesía Céltiga*, Santiago de Compostela: Editorial Bibliófilos Gallegos, 1952. [Versión galega do *Altkeltische Dichtungen* (1944) de Julius Pokorny. Tradución de Celestino Fernández de la Vega e Ramón Piñeiro].

Martin Heidegger, *Da esencia da verdade*. (“Con unha carta-prólogo especial para esta edición”), Vigo: Galaxia, 1956. [Tradución do orixinal alemán *Von Wesen der Wahrheit*, introdución e notas de Celestino Fernández de la Vega e Ramón Piñeiro].

VI. Colaboracións en revistas e xornais

Alborada (Barcelona)

“Os nosos homes: Otero Pedrayo”, xullo, 1952, p. 18.

“Tres imaxes de Galicia”, xullo, 1954, p. 16.

“O rexionalismo galego” (trad. ao galego por Xesús González), decembro, 1974, pp. 23-27.

Alén – Mar! (Bos Aires)

“A creación da Asociación Argentina... (nota)”, nº 1, 1 de xuño, 1961.

“Autoconciencia”, nº 2, maio, 1962.

Anduriña (Santiago de Compostela)

“O meu primeiro encontro coa emigración”, nº 1, 1985, pp. 6-7.

“Galicia no arte de Castelao”, nº 4, 1986, p. 31.

Anthropos (Barcelona)

“Castelao, político”, nº 65, 1986, pp. 38-41. [Castelao aparece como autor / tema monográfico deste número da revista no que, con achegas sobre Castelao, colaboran tamén Isaac Díaz Pardo, Claudio Rodríguez Fer, Siro López e Francisco Fernández del Riego].

Atenea (Revista do Ateneo Ferrolán)

“A lingua, sangue do esprito”, nº 34, abril-maio-xuño, 2009, pp. 26-27. [Artigo publicado anteriormente en *Galicia* (Bos Aires), nº 466, 1952, pp. 20-22; *Guieiro*, nº 1, abril, 1965 e despois en *Vieiros*, I, 1959, pp. 51-52; posteriormente baixo o título “A lingua, sangue do espírito”, en Ramón Piñeiro, *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 33-37; reproducido, anos despois, na “Mínima muestra antolóxica de textos piñeiranos”, en *Galicia en Madrid*, nº 39, 1991, pp. 13-19 e finalmente en Gonzalo Constenla Bergueiro (ed.), *Ensaio sociolingüístico. Antoloxía*, Vigo: A Nosa Terra / ASPG, 1997, pp. 33-37 (Colección A Nosa Literatura, nº 44)].

Ateneo Ferrolán

“Para colabourar nunha idea atinada”, nº 2, 1983, pp. 80-82.

Aturuxo (Ferrol)

“Galicia e Rosalía na poesía de Luis Pimentel”, nº 10, 13 de febreiro, 1960, pp. [18]-[19].

Boletín Auriense (Ourense)

“Sobre o pensamento galego da Xeración Nós”, tomo 5, 1975, pp. 31-35.

Boletín Editorial Galaxia (Vigo)

“Otero Pedrayo e Galaxia”, nº 3, xaneiro-febreiro-marzo, 1988.

“Significado de *Grial*”, tomo III, nº 7, xaneiro-febreiro-marzo, 1989.

Boletín de la Real Academia Gallega (A Coruña)

“Mestre da conciencia Galega”, tomo 32, nº 357, 1975, pp. 106-108. [O artigo está referido á figura de Castelao].

Caderno do espectáculo / Compañía de Teatro Luís Seoane (A Coruña)

“Don Ramón e os precursores”, nº 3, outubro, 1981, p. 10. [Subtitulado “A casa das tres lúas” e referido á figura de Ramón Otero Pedrayo, autor da obra citada].

Cadernos do Instituto de Estudos Valdeorreses

“O pensamento de Rosalía de Castro”, nº 6, 1988, pp. 149-158.

Casa Galicia. Unidad Gallega (Nova York)

“A Língua Galega Na Nosa Universidade”, Memoria anual correspondente ao ano 1962.

Colección Grial (Vigo)

“Siñificado metafísico da saudade (Notas pra unha filosofía galaico-portuguesa)”⁶, nº 1, 12 de xuño, 1951, pp. [5]-[25]. [No número da publicación titulado *Presencia de Galicia*].

“Unamuno visto por nós”, nº 1, 12 de xuño, 1951, pp. 74-[77]. [No número da publicación titulado *Presencia de Galicia*].

---

⁶ Tamén aparece na *Revista filosófica* (Coímbra) en xullo do mesmo ano co título de “Presencia de Galicia” e no libro *O pensamento galeguista de posguerra. Antoloxía* (edición de X. C. Garrido Couceiro e Xosé M. Sánchez Rei), colec. “A Nosa Literatura”, nº 42, Vigo: A Nosa Terra / Asociación Socio-Pedagóxica Galega, 1997, pp. [9]-32.

“Sobre la suerte de Europa”, nº 1, 12 de xuño, 1951, pp. 89-93]. [No número da publicación titulado *Presencia de Galicia*].

“Carta a Álvaro Cunqueiro, trovador galego, falándolle dos males presentes de Europa e do seu remedio, dende a ladeira dun castro lugués”, nº 3, 31 de decembro, 1951, pp. 103-107. [No número da publicación titulado *Presencia de Curros y Dª Emilia*].

“Carta a Pedro Abuín. Das tres maneiras de dialogar e das dúas maneiras de entender a cultura”, nº 4, 25 de novembro, 1952, pp. 75-80. [No número da publicación titulado *Aspectos económicos y jurídicos de Galicia*].

Coloquio / Letras (Lisboa)

“Evolución do problema da lingua”, nº 2, 1971, pp. 78-80.

“Martín Sarmiento, «Gran galego»”, nº 10, 1972, pp. 64-66.

“A expansión crecente da lingua galega”, nº 8, 1972, pp. 75-77.

Coordenadas (Santiago de Compostela)

“Álvaro Cunqueiro e a fidelidade á lingua”, nº 2, 1982, pp. 14-16. [Número de Homenaxe a Álvaro Cunqueiro].

Cuadernos del Laboratorio de formas de Galicia (Sada / A Coruña)

“Vicisitudes históricas de la cultura gallega”, nº 4, 1975, pp. 21-35. [Este número catro da revista reproduce a conferencia lida por Ramón Piñeiro o 23 de abril de 1975 en Madrid co gallo da inauguración da galería Sargadelos].

“Vicisitudes históricas da cultura galega”, nº 4, 1975, pp. 105-119. [Este número catro da revista reproduce a conferencia lida por Ramón Piñeiro o 23 de abril de 1975 en Madrid co gallo da inauguración da galería Sargadelos].

“O pasado e o futuro do Seminario de Estudos Gallegos”, nº 5, 1978, pp. 125-126. [Este número cinco da revista titúlase *Testemuñas e perspectivas en homenaxe ao Seminario de Estudos Galegos*. Inclúe unha pequena bibliografía de Ramón Piñeiro].

El Eco de las Mariñas (Betanzos)

“La revolución cultural de la lengua gallega”, ano I, nº 5, 16 de abril, 1956.

Encrucillada (Pontevedra)

“Algunhas consideracións sobre a abstención”, nº 21, xaneiro-febreiro, 1981, pp. 3-7.

Escritos (Lugo)

“Galeguismo”, nº 4, maio, 1960.

Faro de Vigo (Vigo)

“Castelao e os amigos”, ano I, nº 27, 29 de xullo, 1983, p. 157. [Publicado no suplemento “Artes e Letras”].

“O universo de Álvaro Cunqueiro”, 2 de marzo, 1984, p. 72.

“O noso ministro no exilio”, ano II, nº 74, 28 de xuño, 1984, p. 202. [Publicado no suplemento “Artes e Letras”].

Folhas de Cibram (Santiago de Compostela)

“Lembrando a D. Ramón Otero Pedrayo no centenario do seu nacemento”, tomo I, nº 0, xullo, 1988, pp. 17-23.

Fronte e Cocote (Lugo)

“O menosprecio social da lingua”, nº 4-5, 1972, p. 50. [Aparece reeditado no volume Ramón Piñeiro, *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. [258]-260; e posteriormente en Gonzalo Constenla Bergueiro (ed.), *Ensaio sociolingüístico. Antoloxía*, Vigo: A Nosa Terra / ASPG, 1997, pp. 85-87 (Colección A Nosa Literatura, nº 44)].

Galicia (*Revista del Centro Gallego de Buenos Aires*)

“A língoa, sangue do esprito”, nº 466, 1952, pp. 20-22. [Reeditado en *Guieiro*, nº 1, abril, 1965 e despois en *Vieiros*, I, 1959, pp. 51-52; posteriormente baixo o título “A lingua, sangue do espírito”, en Ramón Piñeiro, *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 33-37; reproducido, anos despois, na “Mínima muestra antolóxica de textos piñeiranos”, en *Galicia en Madrid*, nº 39, 1991, pp. 13-19, en Gonzalo Constenla Bergueiro (ed.), *Ensaio sociolingüístico. Antoloxía*, Vigo: A Nosa Terra / ASPG, 1997, pp. 33-37 (Colección A Nosa Literatura, nº 44) e finalmente en *Atenea*, nº 34, abril-maio-xuño, 2009, pp. 26-27].

“A lingua galega no ensino”, nº 573, 1970, p. 74.

“O poder da cultura”, nº 628, 1982, pp. 16-17.

“Galeguismo”, nº 654, ano LXXVII, “In memoriam”, xuño-novembro, 1990, p. 15.

“O pensamento político de Castelao”, nº 654, ..., xuño-novembro, 1990, pp. 18-20.

Galicia (Centro Gallego de Caracas)

“La evolución del Celtismo Gallego”, nº 10, xullo-agosto, 1954, pp. 7 e 19.

Galicia Emigrante (Bos Aires)

“Trascendencia social do idioma”, nº 3, 1954, p. 3. [Anteriormente xa aparecera en *Tapal*, nº 7, 1953, p. 14 e posteriormente aparece tamén no volume Ramón Piñeiro, *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 66-67 e finalmente en Gonzalo Constenla Bergueiro (ed.), *Ensaio sociolingüístico. Antoloxía*, Vigo: A Nosa Terra / ASPG, 1997, pp. 39-41 (Colección A Nosa Literatura, nº 44)].

“A poesía de Luís Pimentel”, nº 9, febreiro, 1955, pp. 3-4.

“Carta a Ana Campos sobre Teixeira de Pascoaes en Galicia”, nº 13, agosto, 1955, pp. 4 e 22. [Posteriormente en *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 47-50].

“Carta a Jacinto do Prado Coelho”, nº 28, maio, 1957, pp. 8 e 24. [Incorporado posteriormente a *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 77-82].

Gaveta (A Coruña)

“Sobre a sona poética de Pimentel”, nº 1, maio, 1990, p. 4.

Grial (Vigo)

“Gallegos fuera de Galicia. Emilio González López”, tomo I, nº 1, xullo-agosto-setembro, 1963, pp. 87-88.

“A Filosofía i o Home”, tomo I, nº 2, outubro-novembro-décembro, 1963, pp. 113-119.

- “Galegos fóra de Galicia. Ernesto Guerra da Cal”, tomo II, nº 5, xullo-agosto-setembro, 1964, pp. 383-385.
- “*La insumisión gallega: mártires y rebeldes*, por Emilio González López”, tomo II, nº 6, outubro-novembro-diciembre, 1964, pp. 532-534.
- “*Francisco Sánchez, el escéptico*, por Darío Álvarez Blázquez”, tomo III, nº 7, xaneiro-febreiro-marzo, 1965, pp. 114-115.
- “Platón en galego”, tomo III, nº 10, sección “Peneira dos días”, outubro-novembro-diciembre, 1965, pp. 439-441.
- “*El Pórtico de la Gloria –Autor e Interpretación–*, de Rafael Silva y J. R. Barreiro Fernández”, tomo IV, nº 11, xaneiro-febreiro-marzo, 1966, pp. 119-120.
- “Platero e mais eu”, tomo IV, nº 11, sección “O rego da cultura”, xaneiro-febreiro-marzo, 1966, p. 125.
- “*Castelao no arte galego*, por Carlos A. Zubillaga Barrera”, tomo IV, nº 12, abril-maio-xuño, 1966, pp. 249-250.
- “Carta a Marcia Andersen”, tomo IV, nº 14, outubro-novembro-diciembre, 1966, pp. 393-407.
- “*Problemas humanos*, por Eduard Spranger. Versión galega, prólogo e notas por D. García-Sabell. Epílogo por Johannes Schlemmer”, tomo IV, nº 14, outubro-novembro-diciembre, 1966, p. 496.
- “*Violencia y ternura*, por Juan Rof Carballo”, tomo V, nº 15, xaneiro-febreiro-marzo, 1967, pp. 106-108.
- “Antonio Machado na nosa voz”, tomo V, nº 15, xaneiro-febreiro-marzo, 1967, p. 120.

- “Galicia nos estudos luso-brasileiros”, tomo V, nº 18, outubro-novembro-decembro, 1967, pp. 457-459.
- “*O misterio da Saudade*, por José Antonio Tobías”, tomo VI, nº 19, xaneiro-febreiro-marzo, 1968, pp. 107-108.
- “*Ao pé de cada hora*, por Salvador García-Bodaño”, tomo VI, nº 19, xaneiro-febreiro-marzo, 1968, pp. 112-113.
- “*Libro de Xob. O Eclesiastés. A Cántiga das Cántigas*”, tomo VI, nº 20, abril-maio-xuño, 1968, pp. 239-240. [Sobre a versión galega de Manuel Casado Nieto]
- “Carta a Jean Pierre García”, tomo VI, nº 22, outubro-novembro-decembro, 1968, pp. 425-431.
- “*Realismo y conciencia crítica en la literatura gallega*, por Jesús Alonso Montero”, tomo VII, nº 24, abril-maio-xuño, 1969, pp. 249-251.
- “*Separatismo e Unidade. Unha mitificación histórica*, por Eduardo Menéndez-Valdés Golpe”, tomo IX, nº 31, xaneiro-febreiro-marzo, 1971, pp. 113-114.
- “*Saudade no bulleiro*, por Manuel Rodríguez López”, tomo IX, nº 31, xaneiro-febreiro-marzo, 1971, p. 123.
- “*Retorno a Tagen Ata*, por X. L. Méndez Ferrín”, tomo IX, nº 32, abril-maio-xuño, 1971, pp. 238-239.
- “*Un caso de lycantropía (O Home-Lobo)*, por Vicente Risco”, tomo IX, nº 32, abril-maio-xuño, 1971, pp. 244-245.
- “*Gallego 1, Instituto de la Lengua Gallega*”, tomo IX, nº 33, sección “Libros”, xullo-agosto-setembro, 1971, pp. 363-364.

- “*El folklore en los castros gallegos*, por José M. González Reboledo”, tomo IX, nº 33, xullo-agosto-setembro, 1971, pp. 371-372.
- “*Xente de aquí e de acolá*, por Álvaro Cunqueiro”, tomo IX, nº 34, outubro-novembro-décembro, 1971, pp. 497-498.
- “*Sobre lingua e literatura galega*, por Ricardo Carballo Calero”, tomo IX, nº 34, sección “Libros”, outubro-novembro-décembro, 1971, pp. 503-504.
- “*Poetas gallegos de postguerra*, por Basilio Losada”, tomo X, nº 35, xaneiro-febreiro-marzo, 1972, pp. 111-112.
- “*Cartas a Lelo*, por Xosé Neira Vilas”, tomo X, nº 35, xaneiro-febreiro-marzo, 1972, pp. 115-116.
- “*Gramática portuguesa*, por Pilar Vázquez Cuesta y María Albertina Mendes da Luz”, tomo X, nº 38, outubro-novembro-décembro, 1972, p. 499.
- “*Humor 1971*, por Siro”, tomo X, nº 38, outubro-novembro-décembro, 1972, p. 506.
- “*Carta a Don Manuel Rodrigues Lapa*”, tomo XI, nº 42, outubro-novembro-décembro, 1973, pp. 389-402. [Reeditado en Ramón Piñeiro, *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 261-279 e posteriormente en Ramón Piñeiro, *Cartas para os amigos*, ed. non venal, Santiago de Compostela: Ed. Compostela / El Correo Gallego, 1992, pp. 63-48 (nº 113 da Colección Biblioteca 114)].
- “*Dialéctica existencial y psicoanálisis*, por J. M. López Nogueira”, tomo XII, nº 43, xaneiro-febreiro-marzo, 1974, pp. 108-109.
- “*Contos da néboa*, por Ánxel Fole”, tomo XII, nº 43, xaneiro-febreiro-marzo, 1974, pp. 115-116.

- “Xohán Vicente Viqueira”, tomo XII, nº 44, abril-maio-xuño, 1974, pp. 215-218. [Reeditado en Ramón Piñeiro, *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 230-239].
- “En percura do Castelao verdadeiro”, tomo XIII, nº 47, xaneiro-febreiro-marzo, 1975, pp. 17-23.
- “Importancia decisiva da Xeración Nós”, tomo XVI, nº 59, xaneiro-febreiro-marzo, 1978, pp. 8-13.
- “A Galicia de Seoane”, tomo XVII, nº 65, xullo-agosto-setembro, 1979, pp. 288-292.
- “A personalidade política de Fermín Penzol”, tomo XIX, nº 73, xullo-agosto-setembro, 1981, pp. 279-288.
- “Parolar con Rafael Dieste”, tomo XX, nº 78, sección “Peneira dos días”, outubro-novembro-décembro, 1982, pp. 467-469.
- “Consello da Cultura Galega”, tomo XXII, nº 84, abril-maio-xuño, 1984, pp. 238-240. [Discurso lido no acto da súa constitución].
- “Lembrando ó Cilistro”, tomo XXV, nº 95, xaneiro-febreiro-marzo, 1987, pp. 13-22.
- “Os contos de Ánxel Fole”, tomo XXV, nº 95, xaneiro-febreiro-marzo, 1987, pp. 113-114. [“Do xornal *La Noche*, de Santiago”].
- “25 anos de *Grial*”, tomo XXVI, nº 100, abril-maio-xuño, 1988, pp. 135-137.
- “Heidegger na cultura galega”, tomo XXVII, nº 103, 1989, pp. 384-389.

- “Da miña acordanza”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. [341]-351. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “Documentos políticos. Consello de Galicia”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. [353]-359. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “Documentos políticos. Acusacións que se nos fan”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. [360]-367. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “Documentos políticos. Castelao”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. [369]-376. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “Documentos políticos. Cultura e política”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. 377-381. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “Documentos políticos. Balance do noso labor”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. 382-388. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “Documentos políticos. Conclusións”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. 389-395. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “Carta de Ramón Suárez Picallo”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. 397-409. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “Correspondencia con Rodolfo Prada”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. 410-425. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].

- “Correspondencia con Rof Carballo”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. 426-446. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “Cartas de Celestino Fernández de la Vega”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. 447-453. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “Cartas de Ramón Piñeiro”, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. 454-462. [Número de homenaxe no primeiro aniversario da súa morte].
- “O galeguismo”, tomo XXXIX, nº 150, abril-maio-xuño, 2001, pp. [153]-163.
- “Catro inéditos”, tomo XLVI, nº 180, outubro-novembro-décembro, 2008, pp. 91-93. [Contén os textos “Intervención no ‘Mitin das arengas’ da Praza da Quintana” (1934), “O novo *bretonismo* literario” (1960 ca.), “O diálogo” (1960 ca.) e “Realidade Galega” (1980)].

Guieiro (Montevideo)

- “A lingua, sangue do espírito”, nº 1, abril, 1965. [Xa aparecera en *Galicia*, nº 466, 1952, pp. 20-22; posteriormente baixo o título “A lingua, sangue do espírito” en *Vieiros*, I, 1959, pp. 51-52 e en Ramón Piñeiro, *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 33-37; reproducido, anos despois, na “Mínima muestra antolóxica de textos piñeiranos”, en *Galicia en Madrid*, nº 39, 1991, pp. 13-19, en Gonzalo Constenla Bergueiro (ed.), *Ensaio sociolingüístico. Antoloxía*, Vigo: A Nosa Terra / ASPG, 1997, pp. 33-37 (Colección A Nosa Literatura, nº 44) e finalmente en *Atenea*, nº 34, abril-maio-xuño, 2009, pp. 26-27].

Hogar gallego para ancianos

“A Alma común do pobo galego”, Bos Aires, 1988 (número do cincuentenario), p. 44.

El Ideal Gallego (A Coruña)

“Castelao, inmensa forza mítica dun símbolo inmortal”, 5 de xaneiro, 1975, p. 9.

Ínsula (Madrid)

“Factores esenciales de la literatura gallega”, nº 152-153, xullo-agosto, 1959, p. 13.

“*Contribución ao estudio das fontes literarias de Rosalía*”, nº 152-153, xullo-agosto, 1959, p. 17. [Recensión da obra do mesmo título da autoría de Carballo Calero].

“*Grandeza y decadencia del reino de Galicia*”, nº 152-153, xullo-agosto, 1959, p. 17. [Recensión da obra do mesmo título da autoría de Emilio González López].

“*Diccionario enciclopédico gallego-castellano*”, nº 152-153, xullo-agosto, 1959, p.17. [Recensión da obra do mesmo título da autoría de Eladio Rodríguez González].

Lar (Bos Aires)

“Un poema da emigración”, nº 236-237, 1953, p. 41.

“Rosalía, Pondal, Curros”, nº 260-262, 1955, p. 21.

“Carballo Calero, intérprete da nosa lingua”, nº 272-274, 1956, p. 32.

Man Común (A Coruña)

“A derradeira conversa con Bóveda”, nº 0, xullo, 1980, pp. 4-5.

“Galaxia e o fronte cultural”,
nº 7, febreiro, 1981, p. 35.

Muga⁷

“Peculiaridades del nacionalismo gallego”, en “Homenaje a Koldo Mitxelena”, 1982, pp. 12-19.

La Noche (Suplemento del sábado), (Santiago de Compostela)

“A poesía de Luís Pimentel”⁸, suplemento nº 5, 12 de novembro, 1949, pp. 2 e 7.

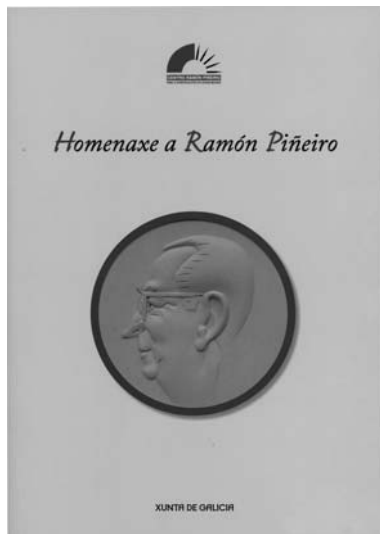
Nordés⁹ (A Coruña)

“Rosalía e Galicia”, nº 2-3, 1975, pp. 27-28.

“Luís Pimentel na miña lembranza”, nº 14, 14 de maio, 1990, p. 24.

A Nosa Terra (Vigo)

“Rosalía: cen anos despois”, nº 1, 1984, p. 33. [Número monográfico titulado *Rosalía de Castro (1837-1885)*].

⁷ Revista publicada en Biscaia (País Vasco), temos constancia de que o número 1 é de 1978 e que chegou ao número 81 (1992).

⁸ Asinado baixo o pseudónimo *Luis Veiga do Campo*.

⁹ Na páxina 5 do número 1 (xuño de 1980) X. L. Franco Grande escribe o poema “Fonte do Casal”, dedicado a Ramón Piñeiro”.

“O galeguismo é un ideal”, nº 1.359, sección “Bule Bule”, “Ramón Piñeiro. Letras Galegas 2009”, 14-20 de maio, 2009, pp. 6-7. [Resume da súa intervención en 1956 convidado pola Irmandade Galega de Buenos Aires].

A Nosa Terra (Bos Aires)

“Castelao”, nº 474, 25 de xullo, 1950, p. 18. [Reeditado posteriormente en *La Voz de Galicia*, 5 de xaneiro, 1975, p. 25].

Opinión Gallega (Bos Aires)

“O primeiro crásico galego”, nº 147, xaneiro, 1954, p. 6. [O escrito fai referencia a Castelao. Aparece posteriormente reeditado en *Almanaque 1950-1975*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 150-151].

Outeiro (A Coruña)

“O pensamento político de Castelao”, nº 13, xuño, 1984, pp. 21-22.

El País (Madrid)

“Rosalía de Castro. Exploración de la «saudade»”, “Extra”, 16 de xullo, 1985, p. 5.

El Progreso (Lugo)

“Galeguismo”, “Sociedad”, “Dez anos sen Ramón Piñeiro”, 27 de agosto, 2000, p. 66.

Quatro Ventos (Braga)

“Sobre a siñificación Galego-Portuguesa de Rosalía” (Carta a Jacinto do Prado Coelho), tomo III, nº 7, outubro, 1955, pp. 57-61.

Seara Nova (Lisboa)

“Perspeitiva galega do problema peninsular”, ano XXXI, nº 1260-1261; 6, 13, 20 e 27 de setembro, 1952, pp. 1-4.

Soportal (Ourense)

“Lembranza cordial de Floro Cuevillas”, nº 0, 1979, p. 1.

Tapal (Noia)

“Trascendencia social do idioma”, nº 7, 1953, p. 14. [Reeditada en *Galicia emigrante*, nº 3, agosto, 1954, p. 3; posteriormente aparece tamén no volume Ramón Piñeiro, *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 66-67 e finalmente en Gonzalo Constenla Bergueiro (ed.), *Ensaio sociolingüístico. Antoloxía*, Vigo: A Nosa Terra / ASPG, 1997, pp. 39-41 (Colección A Nosa Literatura, nº 44)].

La Torre (Porto Rico)

“Cartas de Ramón Piñeiro a Matilde Albert”, nº 10, outubro-decembro, 1998, pp. 899-920.

Vamos (Santiago de Compostela)

“Editorial”, nº 4, 1953.

Vieiros¹⁰ (México)

“A língoa sangue do espírito”, verán de 1959, pp. 51-52. [Xa aparecera co título “A língoa, sangue do espírito” en Galicia, nº 466, 1952, pp. 20-22 e en Guieiro, nº 1, abril, 1965; posteriormente baixo o título “A língua, sangue do

---

¹⁰ Os tres artigos que aparecen nesta revista, vanse recompilar de novo no artigo “A pegada de Ramón Piñeiro en *Vieiros*”, en *Raigame*, nº 30, “Letras Galegas 2009. Ramón Piñeiro”, maio, 2009, pp. 93-[97].

espírito”, en Ramón Piñeiro, *Olladas no futuro*, Vigo: Galaxia, 1974, pp. 33-37; reproducido, anos despois, na “Mínima muestra antolóxica de textos piñeiranos”, en *Galicia en Madrid*, nº 39, 1991, pp. 13-19, en Gonzalo Constenla Bergueiro (ed.), *Ensaio sociolingüístico. Antoloxía*, Vigo: A Nosa Terra / ASPG, 1997, pp. 33-37 (Colección A Nosa Literatura, nº 44) e finalmente en *Atenea*, nº 34, abril-maio-xuño, 2009, pp. 26-27].

“Galicia, Portugal, Brasil”, outono de 1962, p. 59.

“Galaxia e a cultura galega”, outono de 1965, p. 56.

La Voz de Galicia (A Coruña)

“Artista do pobo”, 1 de marzo, 1970, en “Los domingos de La Voz”. [Aparecerá con posterioridade en “Culturas”, nº 313, “Letras Galegas 2009”, “Artigos publicados en *La Voz de Galicia* por Ramón Piñeiro”, 16 de maio, 2009, p. 5].

“Castelao”, 5 de xaneiro, 1975, p. 25. [Neste mesmo día o xornal inclúe un aviso sobre unha conferencia que Ramón Piñeiro pronunciará o 7 do mesmo mes en Pontevedra: “Lembrando a Castelao”]. [Con posterioridade aparece en “Culturas”, nº 313, 16 de maio, 2009, 16 de maio, 2009, p. 5].

“Sobre o Museo do Pobo Galego”, 20 de xuño, 1976. [Posteriormente aparecerá reproducido en Carlos García Martínez (dir.), *Museo do Pobo Galego: 20: 1977-1997*, Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego, 1997, pp. 15-17 e en Ramón Piñeiro, *Sobre o Museo do Pobo Galego*, Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego, 2009]

“As actitudes activas ante o referendun”, 14 de decembro, 1980, s.p. [En “Especial Referéndun 1”, incluído en

“Voz 7 / días”. Suplemento de *La Voz de Galicia* dentro da edición dominical]. [Posteriormente en “Culturas”, nº 313, 16 de maio, 2009, p. 7].

“Fóisenos o Álvaro Cunqueiro”, 5 de marzo, 1981. [Aparece con posterioridade en “Culturas”, nº 313, 16 de maio, 2009, p. 4].

“De cómo Ánxel Fole comenzó a ser mestre dos novos”, 6 de maio, 1982.

“Pesar en el mundo de la cultura y reconocimiento a su gran labor empresarial”, 19 de abril, 1987). [O texto recolle unhas palabras de diferentes persoeiros –entre eles Ramón Piñeiro– con motivo do pasamento de Emilio Rei Romero].

“Ramón Otero Pedrayo e Santiago”, 25 de xullo, 1988. [Posteriormente en “Culturas”, nº 313, 16 de maio, 2009, p. 6].

Yunque¹¹ (Lugo)

“Política de contido”, nº 3, 1931.

“Racionalización da Política”¹², nº 6, 1932.

---

¹¹ Asinado baixo o pseudónimo *Luis de Veiga*.

¹² Tanto este artigo como o anterior aparecen posteriormente en Carlos Fernández e Henrique Monteagudo (coord.), sec. “Olladas sobre Ramón Piñeiro”, *Grial*, tomo XLVII, nº 181, xaneiro-febreiro-marzo, 2009, pp. 71-73.

VII. Entrevistas

VII. 1. Gravadas

Manuel Rico Vereá

“Conversa con Ramón Piñeiro”, 2 CDs, Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro / Xunta de Galicia, 2003.

Luís Rey Núñez

“Ramón Piñeiro: sobre a saudade e outros temas”, 2 CDs, Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro / Xunta de Galicia, 2004.

VII. 2. En prensa

A. Giráldez, José Miguel

“17 de maio. Entrevista inédita con Ramón Piñeiro”, en *El Correo Gallego*, “El Correo 2”, 17 de maio, 2009, pp. [1]-3. [Transcrición dunha entrevista inédita que lle fixo Antonio Raúl de Toro Santos a Ramón Piñeiro na década dos oitenta].

Álvarez Pousa, Lois

“Ramón Piñeiro, a paixón polo país: entrevista inédita”, en *Tempos Novos*, nº 43, decembro, 2000, pp. 64-71.

Casares, Carlos

“Entrevista con Ramón Piñeiro”, en *Seiva*, nº 2, setembro, 1989, pp. 135-146.

Díaz Sixto, Xulia

“Leria con Ramón Piñeiro”, en *Grial*, tomo X, nº 36, abril-maio-xuño, 1972, pp. 197-201.

Fernández Santander, Carlos

“O galeguismo non é monopolio dun partido concreto”, en *La Voz de Galicia*, “Culturas”, nº 313, “Letras Galegas 2009”, 16 de maio, 2009, pp. 2-3. [Reproducida con anterioridade no mesmo xornal en agosto de 1981].

Freixanes, Víctor

“Biografía dunha resistencia”, en Víctor Fernández Freixanes, *Unha ducia de galegos*, Vigo: Galaxia, 1976.

García Bayón, Carlos

“Diálogo iniciático con Ramón Piñeiro en torno a la famosa mesa-camilla, «Aleph» de la cultura gallega”, en *La Voz de Galicia*, “Galicia”, “Perfiles e intimidades”, 17 de xuño, 1990, p. 30.

López, A. R.

“Movíamonos no plano do ideal, na ética do dereito de Galicia como pobo”, en *El Correo Gallego*, “Galicia despide a don Ramón”, 28 de agosto, 1990, pp. 30-31.

Lorenzana, Salvador

“Unha entrevista con Ramón Piñeiro”, en *Galicia emigrante*, ano II, nº 11, abril-maio, 1955, pp. 16-17.

Rico, Manuel

“Ramón Piñeiro López e os seus primeiros anos”, en *El Ideal Gallego*, “Cultural-91”, “Terra e xente (1)”, 11 de xaneiro, 1991, p. II.

“Ramón Piñeiro e o seu encontro cos homes da Xeración Nós”, en *El Ideal Gallego*, “Cultural-91”, “Terra e xente (2)”, 25 de xaneiro, 1991, p. II.

“Ramón Piñeiro, os grandes amigos e o mitin das arengas”, en *El Ideal Gallego*, “Cultural-91”, “Terra e xente (3)”, 1 de febreiro, 1991, p. II.

“Ramón Piñeiro, da esperanza á anguria”, en *El Ideal Gallego*, “Cultural-91”, “Terra e xente (4)”, 8 de febreiro, 1991, p. II.

“Ramón Piñeiro, da clandestinidade á creación de Galicia”, en *El Ideal Gallego*, “Cultural-91”, “Terra e xente (5)”, 15 de febreiro, 1991, p. II.

“Ramón Piñeiro, o significado metafísico da saudade e outros acontecementos”, en *El Ideal Gallego*, “Cultural-91”, “Terra e xente (6)”, 24 de febreiro, 1991, p. XXVIII.

Sande, Miguel

“Eu, Ramón Piñeiro, cando os anos escuros en Galicia” (Fragmentos dunha entrevista inédita), en *La Voz de Galicia*, “Cultura”, “No primeiro cabodano de Ramón Piñeiro”, 22 de agosto, 1991, p. V.

Toro, Suso de

“Piñeiro nas súas verbas. O derradeiro autorretrato dun militante”, en *El País*, “Luces”, “Día das Letras”, 17 de maio, 2009, pp. 6-7.

Vázquez-Monxardín, Afonso

“Entrevista”, en *Raigame*, nº 30, “Letras Galegas 2009. Ramón Piñeiro”, maio, 2009, pp. 90-91. [Esta entrevista, inédita ata o momento, está dentro do artigo “Aquel día das letras de hai trinta anos”, pp. 87-91].

**Bibliografía e hemerografía
sobre Ramón Piñeiro**

I. Libros

Alonso Girgado, Luís / Monteagudo Cabaleiro, Teresa

Ramón Piñeiro: cronobiografía e cartas, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 2003, col. Cadernos Ramón Piñeiro, II. [Os destinatarios das cartas son: A. Avilés de Taramancos, Carlos Casares, Pilar Cayón Fernández, Rafael Dieste, Manuel María, Eduardo Moreiras, Manuel Meilán, Luis Pimentel, Claudio R. Fer, Carmen Blanco, Pilar Vázquez Cuesta e Carlos Zubillaga Barrera].

Alonso Girgado, Luís / Cuquejo Enríquez, María / Monteagudo Cabaleiro, Teresa

Bibliografía e hemerografía de Ramón Piñeiro: unha contribución, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 2003, col. Cadernos Ramón Piñeiro, III.

Alonso Montero, Xesús

Ramón Piñeiro ou a reinvencción da cultura galega, Vigo: Editorial Galaxia, Colección Memoria, nº 21, 2009.

Ameixeiro, Daniel

Ramón Piñeiro. Os días ocultos, Vigo: Xerais, col. Letras Galegas, 2009. [Novela baseada na vida de Ramón

Piñeiro e Víctor Campio e centrada nos anos de posguerra].

Barros Puente, Miguel

Piñeiro, nas olladas do galeguismo, Vigo: Edicións A Nosa Terra, 2009.

Ramón Piñeiro e a revisión do nacionalismo 1943-1981, Vigo: Galaxia, col. Ensaio, nº 54 e 55, 2009. [A obra consta de 2 volumes: Volume 1. “Pensamento” e Volume 2. “Acción política”].

Caldeiro, Eloi

Ramón Piñeiro. A terra e a saudade, Lugo: Sons Galiza / Xunta de Galicia. Presidencia, 2009. [Libro+CD+DVD. O DVD ten unha duración de 90 minutos e nel participan persoeiros relacionados coa cultura e o nacionalismo galego coma Rivas, Camilo Nogueira e Lalo Gutiérrez].

Casares Mouriño, Carlos

Ramón Piñeiro: unha vida por Galicia, A Coruña: Fundación Caixa Galicia / Gráficas do Castro / Moret, 1991. [Reeditado en Vigo: Galaxia, 2005].

Ramón Piñeiro, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, Consellería de Cultura, Dirección Xeral de Promoción Cultural, 1996.

Ramón Piñeiro, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 1996. [Un videocasete (27 min.) + un libro (95 páxs.)].

Casares Mouríño, Carlos (ed.)

Ramón Piñeiro. Da miña acordanza (Memorias), Vigo: Galaxia, Fundación Caixa Galicia, 2002. [Leva unha “Introducción necesaria” de Carlos Casares e un texto de presentación de José Ramón Docal Labaén, presidente da Fundación Caixa Galicia. Hai unha publicación previa do texto nas páxinas do número 111 (xullo-agosto-setembro, 1991) da revista *Grial*].

Dasilva, Xosé Manuel

Ramón Piñeiro, tradutor, Noia: Toxosoutos, Colección Divulgación e ensaio, 2009.

Fernández, Carlos

O Vento do espírito: de Risco a Ramón Piñeiro, Vigo: Galaxia, Colección Ensaio, 2000.

Forcadela, Manuel

Diálogos na néboa: Álvaro Cunqueiro e Ramón Piñeiro na xénese da literatura galega de posguerra, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 2005, col. Cadernos Ramón Piñeiro, VIII.

Franco Grande, Xosé Luís

Os anos escuros, I. A resistencia cultural da xeración da noite (1954-60), Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 1985. [Reeditado en 2004 co título *Os anos escuros. A resistencia cultural dunha xeración*, Editorial Galaxia, colección Memoria, nº 5].

García Turnes, Beatriz

Vida e obra de Ramón Piñeiro, Vigo: Editorial Galaxia, 2009.

Vida e obra de Ramón Piñeiro, Vigo: Editorial Galaxia / La Región, 2009. [Minilibro].

Garrido Couceiro, Xoán Carlos

Piñeiro contra Castelao. Castelao contra Piñeiro. Na loita antifranquista do galeguismo, Vigo: Edicións A Nosa Terra, col. Biblioteca A Nosa Terra. Nós os galegos, 2009.

González Fernández, Anxo / López Vázquez, Ramón

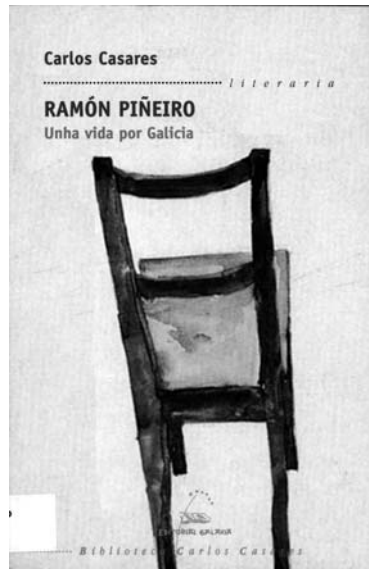
Ramón Piñeiro: dúas lecturas, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 2003, col. Cadernos Ramón Piñeiro I. [Contén os traballos “Lírica e metafísica no proxecto filosófico de Ramón Piñeiro”, de Anxo González e “Para unha sistemática de Ramón Piñeiro”, de R. López Vázquez].

Hermida Gulías, Carme

Ramón Piñeiro. O tesouro de Armeá, Santiago de Compostela: Sotelo Blanco / Galicia Hoxe, 2009. [Biografía en formato de conto ilustrado].

López, Siro

Ramón Piñeiro na lembranza. Pinturas e debuxos de Siro, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 2009. [Libro-catálogo da exposición do mesmo nome que contén unha

presentación de Manuel González González, o traballo “Ramón Piñeiro na lembranza”, de Siro López, e a obra plástica do mesmo Siro].

Mato, María Isabel

Ramón Piñeiro, Lugo: El Progreso, 2002.

Moreno Villar, Xosé María

Ramón Piñeiro. Galeguista, editor e ensaísta, “Letras Galegas 2009”, Santiago de Compostela : Xunta de Galicia. Presidencia. Secretaría xeral de Política Lingüística, 2009. [Material didáctico dirixido ao alumnado de secundaria que contén: un caderno con textos e actividades; un CD cunha presentación e con actividades para traballar co alumnado na aula de informática e unha unidade didáctica titulada “Olladas sobre Ramón Piñeiro” con textos e actividades e un DVD cun vídeo realizado a partir de entrevistas feitas a persoas que o coñeceron en vida].

Mourelle de Lema, Manuel (ed. lit.)

Ramón Piñeiro y su circunstancia, Madrid: Grupalma, col. “Aula abierta”, 1993. [Contén artigos de Carlos A. Balañas Fernández, José Luis Barreiro Rivas, Isaac Díaz Pardo, Marino Dónega Rozas, Mª Victoria Fernández España (Victoria Armesto), Antonio Fraguas Fraguas, Domingo García-Sabell, Manuel Mourelle de Lema. Estes artigos, coa excepción do de Victoria Armesto, apareceron previamente na revista *Galicia en Madrid*, números 38 (3° trimestre de 1991) e 40 (1° trimestre de 1992)].

Neira González, Mª Teresa

Letras Galegas 2009: Ramón Piñeiro, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Presidencia. Secretaría Xeral de Política Lingüística, 2009. [Unidade didáctica dirixida ao alumnado de educación infantil e primaria].

Pérez-Barreiro Nolla, Fernando

*Memorias*¹³, Vigo: Xerais, 2011. [Dedica importantes e numerosas páxinas ao labor político e cultural de Ramón Piñeiro].

Queixas Zas, Mercedes

Ramón Piñeiro. A expresión cultural dunha estratexia política, Ames: Laiovento, col. Ensaio, n° 242, 2009.

Rodríguez Polo, Xosé Ramón

Ramón Piñeiro e a estratexia do galeguismo (1939-1982), Vigo: Xerais, col. Universitaria, 2009.

Rodríguez Santamaría, Xoán Pastor

Dicionario Ramón Piñeiro, Santa Comba (A Coruña): tres-Ctres editores, col. “Letras dous mil...”, n° 9, 2009.

Santamarina Fernández, Antón

A linguaxe e as linguas. Ramón Piñeiro revisitado ós 30 anos do seu ingreso na Real Academia Galega, A Coruña: Real Academia Galega, 1998.

Vázquez Saavedra, Mercedes

Ramón Piñeiro. Do Val de Láncara a Compostela, A Coruña: Asociación Cultural Val de Láncara, 2009.

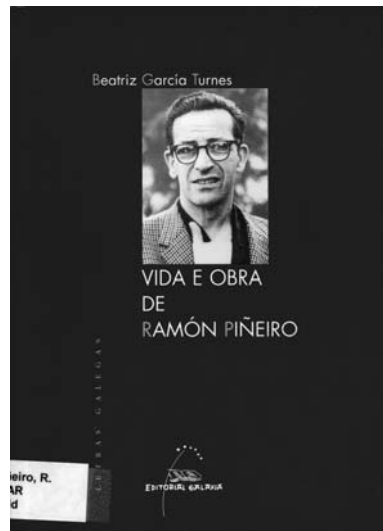
¹³ Excepcionalmente incluímos este título publicado en 2011.

Velasco Souto, Carlos F.

Piñeiro e o piñeirismo em perspectiva histórica, Ames: Laiovento, col. Fóra de Serie, 2009.

VV. AA.

Homenaxe a Ramón Piñeiro, Fundación Caixa Galicia, 1991. [Contén os seguintes artigos: “Conservar parte da nosa historia”, de Xosé Luis Méndez; “Ramón Piñeiro”, de Carlos Casares; “Perfil intelectual de Ramón Piñeiro”, de Domingo García-Sabell; “Un maxisterio vivo”, de Manuel Rodríguez Álvarez; “Perfil humano”, de Marino Dónega; “A paciencia de Ramón Piñeiro”, de Andrés Amorós; “Recordo de Ramón Piñeiro”, de Gonzalo Torrente Ballester; “Arredor da mesa camilla”, de Marina Mayoral; “Ramón e Galaxia”, de Xaime Isla Couto; “Colección Grial e revista galega de cultura”, de Francisco Fernández del Riego; “A fundación Penzol”, de Blanca Jiménez de Penzol; “Os patronatos: O de Rosalía de Castro e o da Fundación Otero Pedrayo”, de Agustín Sixto Seco; “Ramón Piñeiro e a Real Academia Galega”, de Constantino García; “Ramón Piñeiro e o Instituto Galego de Información”, de Isaac Díaz Pardo; “Ramón Piñeiro e o Consello da Cultura Galega”, de María Xosé Rodríguez Galdo; “Ramón Piñeiro: A saudade elevada a rango metafísico”, de Andrés Torres Queiruga; “Situación e horizonte na obra fisosófica de Ramón

Piñeiro”, de Carlos X. Fernández; “Filólogo de vocación”, de Ramón Lorenzo; “Piñeiro e a lingüística”, de Antón Santamarina; “A política como un deber”, de Benxamín Casal; “A detención de Ramón Piñeiro”, de Evaristo Mosquera; “O meu Ramón Piñeiro”, de Josep Benet; “Un proxecto político”, de Ceferino Díaz; “Xuntos no Parlamento”, de Alfredo Conde; “Ramón Piñeiro, desde a esquerda”, de Camilo Nogueira; “Ramón Piñeiro, dende o escano de enfronte”, de Xosé Luis Barreiro Rivas; “Ramón Piñeiro nunca foi Ulm Roam”, de Luis Álvarez Pousa; “Andrade, o malo, nunca existiu”, de Carlos Luis Rodríguez; “Carta esperanzadora a un mozo”, de Pedro de Llano Cabado; “Das miñas memorias: de Ben-Cho-Shey a Ramón Piñeiro”, de Xesús Alonso Montero; “Ramón Piñeiro e Manuel Murguía”, de X. L. Franco Grande; “O amigo”, de Salvador García-Bodaño; “Retablos da amizade con Ramón Piñeiro”, de Henrique Monteagudo; “Forxa de escritores”, de Luis González Tosar; “Necesitado total”, de Antón Baamonde; “Ramón Piñeiro, protagonista e testemuña da nosa historia”, de Xavier Castro; “Ramón Piñeiro en Cataluña”, de Basilio Losada; “Presencia compostelana de Ramón Piñeiro”, de Damián Villalaín; “Don Ramón en Madrid”, de Xavier Alcalá; “Ramón Piñeiro, profesor nos Estados Unidos”, de Emilio González López; “O meu profesor en Middelbury”, de Paula Camardella Twomey; “Piñeiro ou a entrañable paisaxe colectiva”, de Xesús Rábade Paredes; “Memoria de Ramón Piñeiro”, de Lluís Álvarez; “O Home dos Alicerces”, de Xosé Chao Rego; “Como se fai para ter razón”, de Amelia Valcárcel; “Ramón Piñeiro, traductor”¹⁴, de Xosé Filgueira Valverde; “A Ramón Piñeiro, na lembranza”, de Matilde

---

¹⁴ Aparece posteriormente co título “Ramón Piñeiro, traductor: o «Cancioneiro da poesía céltica»”, en Xosé Filgueira Valverde, *VII-Adral*, Sada / A Coruña: Edicións do Castro, 1992, pp. 334-337.

Albert Robatto; “Permanecer na marxe”, de Anna Ferrari e “O corazón de Galicia”, de Vicente Almazán].

Lembranza de Ramón Piñeiro. Catro discursos, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 1994. [Contén os textos dos seguintes discursos: “Evocación de Ramón Piñeiro”, de Marina Mayoral; “Ramón Piñeiro e o segredo da lingua”, de Domingo García-Sabell; “Ramón Piñeiro na memoria”, de Carlos Casares e “Unha proposta de futuro: o Centro Ramón Piñeiro”, de Manuel Fraga Iribarne].

Encontro Ramón Piñeiro, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 2006. [Contén o texto dos seguintes relatorios: “As cartas de Piñeiro”, de Basilio Losada; “Ramón Piñeiro: o compromiso coa lingua”, de Manuel González González; “Ramón Piñeiro e a literatura infantil”, de Blanca-Ana Roig Rechou; “Ramón Piñeiro, un galeguismo institucional”, de Benxamín Casal; “Piñeiro e Castela: Desencontro en París”, de Xoán Carlos Garrido; “A cultura como concepto político en Ramón Piñeiro”, de Miguel Barros; “Testemuña do labor galeguizador de Ramón Piñeiro”, de Manuel Caamaño Suárez; “Os prólogos de Ramón Piñeiro”, de Anxo Tarrío Varela; “Olladas nas cartas de Ramón Piñeiro”, de Luís Alonso Girgado; “Radicalidade da perspectiva metafísica en Ramón Piñeiro”, de Anxo González Fernández e “O oficio de pensar Galicia”, de Ramón López Vázquez].

Ramón Piñeiro. O amigo que lembramos, A Coruña: Biblioteca Gallega / La Voz de Galicia, col. Letras Galegas, 2009 (Edición conmemorativa do Día das Letras Galegas 2009). [Contén os seguintes artigos: “Ramón Piñeiro: de político clandestino a subversivo legal”, de Xesús Alonso Montero; “A preocupación teórica de Ramón Piñeiro: Nacionalismo e Estado”, de Miguel

Barros; “Un soñador pragmático”, de Alfredo Conde; “Ramón Piñeiro, político”, de Xerardo Fernández Albor; “Ramón Piñeiro e a política”, de X. L. Franco Grande; “O proxecto Galaxia”, de Víctor F. Freixanes e “O legado político de Ramón Piñeiro”, de Justo G. Beramendi].

Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009, Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2009. [Contén, ademais dunha “Presentación” do editor Antón Santamarina, os seguintes artigos: “Ramón Piñeiro: a exemplaridade dun símbolo”, de Andrés Torres Queiruga; “Da relación con Piñeiro”, de Valentín Arias; “Ramón Piñeiro en Cataluña”, de Basilio Losada Castro; “Ramón Piñeiro e a política galega: galeguismo vs. nacionalismo”, de Justo Beramendi; “Distancia gardada”, de Fernando Pérez-Barreiro Nolla; “Galeguizar Galicia. O proxecto político-cultural de Ramón Piñeiro, a través dunha relación epistolar nos anos 50 e 60”, de Ramón Lugrís; “A relación epistolar (e na prisión) de Ramón Piñeiro co anarquista Juan García Durán”, de Xesús Alonso Montero; “Ramón Piñeiro, sociolingüista *avant la lettre*”, de Gabriel Rei-Doval; “O epistolario de Piñeiro e os debates arredor da lingua (1961-1974)”, de María Xesús Lamas e Helena González e “Textos de Ramón Piñeiro sobre a lingua galega”, de Henrique Monteagudo].

Homenaxe a Ramón Piñeiro, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 2009. [Ademais da “Presentación”, titulada “Ramón Piñeiro, a memoria inmorredora da galegitude”, de Manuel González González e o “Limiar”, de Ramón López Vázquez, contén os seguintes artigos: “Carta urxente a Ramón Piñeiro. Olladas nas mulleres desde o futuro”, de Carmen Blanco; “A dimensión política de Ramón Piñeiro”, de Benxamín Casal; “Ramón Piñeiro, parla-

mentario”, de Baldomero Cores Trasmonte; “Don Ramón na miña acordanza”, de Ceferino Díaz; “A (de)construción da saudade en Ramón Piñeiro”, de Manuel Forcadela; “Primeiros anos de aprendizaxe (1954-60)”, de X. L. Franco Grande; “Ramón Piñeiro e Galaxia”, de Beatriz García Turnes; “Individualidade e transcendencia no pensamento filosófico de Ramón Piñeiro”, de Ángel González Fernández; “Da metafísica á ética”, de Ramón López Vázquez; “Ramón Piñeiro, rúbricas filosóficas (para unha filosofía galega en construción)”, de Miguel Ángel Martínez Quintanar; “Lembranzas de don Ramón Piñeiro”, de Marina Mayoral; “A pegada de Ramón Piñeiro na creación do Consello da Cultura Galega”, de María Xosé Rodríguez Galdo e “Humor e límites do humor en Ramón Piñeiro”, de Siro].

O europeísmo en Ramón Piñeiro, Vigo: IGADI (Instituto Galego de Análise e Documentación Internacional), col. “Texturas internacionais”, nº 6, 2009. [Ademais da “Presentación”, do director do IGADI Xulio Ríos, contén os seguintes artigos: “Europa dende Compostela”, de X. L. Franco Grande; “Galicia-Federalismo-Europeísmo. Notas sobre o tempo en que, con Piñeiro, ollabamos Europa como meta para Galicia”, de Ramón Lugo; “Anotacións para o entendemento do europeísmo galeguista no decenio de 1950”, de Fernando Pérez-Barreiro Nolla; “Unha decisión insólita”, de Camilo Nogueira e

“O significado europeo do pensamento de Ramón Piñeiro”, de Xerardo Fernández Albor e Marcelino Agís Villaverde].

II. Artigos en prensa

AD

“Do activismo político ao activismo cultural”, en *Atlántico*, “Día das Letras”, 17 de maio, 2009, p. 5.

A. Giráldez, José Miguel

“O mago da conversa”, en *Galicia Hoxe*, “A contra”, “Foto Finish”, 16 de maio, 2009, contracuberta.

A. U. / A. R.

“Galicia chora por un mestre galeguista”, en Caetano Díaz (coord.), *Cuaderniño de El Correo Gallego*, “Finou don Ramón”, Santiago, 28 de agosto, 1990.

“Todos viñeron despedir a Piñeiro”, en *El Correo Gallego*, “Galicia”, “Derradeiro adeus de Galicia a don Ramón”, 29 de agosto, 1990, p. 11.

“Torres Queiruga destacou a figura de Piñeiro como símbolo”, en *El Correo Gallego*, 29 de agosto, 1990, p. 12.

Abellán, José Luis

“Ramón Piñeiro y la cultura gallega”, en José Luis Abellán, monográfico “La industria cultural en España”, Madrid: *Cuadernos para el Diálogo*, 1975, pp. 310-318.

Abuín de Tembra, Avelino

“Permitamos que chore a saudade por don Ramón”, en *El Correo Gallego*, “Galicia despide a don Ramón”, 28 agosto, 1990, p. 28.

“Debate sobre Ramón Piñeiro”, en *Galicia Hoxe*, “Opinión”, “Ventos ábregos”, 13 de xullo, 2008, p. 5.

Agís Villaverde, Marcelino

“Ramón Piñeiro e o Día das Letras”, en *Galicia Hoxe*, “Opinión Hoxe”, “O recanto da filosofía”, 10 de xullo, 2008, p. 4.

“No cabodano de Ramón Piñeiro”, en *Galicia Hoxe*, “Opinión Hoxe”, “O recanto da filosofía”, 28 de agosto, 2008, p. 4.

“As bágoas do ser “, en *Galicia Hoxe*, “Revista das Letras”, nº 770, “Ramón Piñeiro en 10 tempos”, 14 de maio, 2009, pp. 16-17.

“Ramón Piñeiro, político”, en *El Correo Gallego*, “Opinión”, “Al sur”, 12 de outubro, 2009, p. 2.

Alcalá, Xavier

“Queipo, Piñeiro e a saudade”, en *La Voz de Galicia*, “Opinión”, “A voo de tecla”, 20 de agosto, 2008, p. 12.

“Cartas dun sabio a un vaidoso”, en *Grial*, tomo XVIII, nº 184, “Documentos”, outubro-novembro-décembro, 2009, pp. 89-95. [O artigo contén tres cartas de Ramón Piñeiro dirixidas a Xavier Alcalá].

Alonso Girgado, Luís

“A lingua: algo para recordar”, en *Galicia Hoxe*, “Revista das Letras”, nº 770, 14 de maio, 2009, pp. 14-15.

“Olladas en Ramón Piñeiro”, en *Atenea*, nº 34, abril-maio-xuño, 2009, pp. 31-32.

“Convencer para vencer”, en *Diario de Ferrol*, “Especial”, “Día das Letras Galegas”, 17 de maio, 2009, p. 34.

Alonso Montero, Xesús

“Diálogo na Rúa Nova”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 31.

“Para Carlos Casares”, en *La Voz de Galicia*, “Opini3n”, “Vento de Pedramol”, 8 de maio, 2002.

“Memorias incompletas”, en *La Voz de Galicia*, “Opini3n”, “Beatus qui legit”, 30 de outubro, 2002.

“Algo máis sobre a «Batalla de Montevideo»: cinco documentos importantes”, en *Grial*, tomo XLII, nº 163, xullo-agosto-setembro, 2004, pp. 73-81.

“Ram3n Piñeiro e Luciana Stegagno”, en *La Voz de Galicia*, “Culturas”, nº 280, “Letras en galego”, “Beatus qui legit”, 20 de setembro, 2008, p. 11.

“A bibliografía secuestrada de Ramón Piñeiro”, en *La Voz de Galicia*, “Culturas”, nº 299, “Letras en galego”, “Beatus qui legit”, 31 de xaneiro, 2009, p. 12.

“Ram3n Piñeiro e García-Sabell: Marx e Engels”, en *La Voz de Galicia*, “Culturas”, nº 313, “Letras Galegas 2009”, “Artigos”, “Piñeiro de cerca”, “Beatus qui legit”, 16 de maio, 2009, p. 11.

“Ram3n Piñeiro, gran epistol3grafo do S. XX”, en *La Voz de Galicia*, “Culturas”, nº 314, “Letras en galego”, “Beatus qui legit”, 23 de maio, 2009, p. 12.

“Cartas de Luciana Stegagno Picchio (1920-2008) a Ramón Piñeiro (1915-1990) e outros textos”, en *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos*, vol. 12, “Varia”, 2009, pp. [137]-143.

Álvarez Pousa, Luís

“Sostén Ramón Piñeiro”, en *Diario de Arousa*, “Opinión”, “O galo no tellado”, 10 de xullo, 2008, p. 26. [Tamén en *El Ideal Gallego*, “Opinión”, “O galo no tellado”, 10 de xullo, 2008, p. 26., e en *Diario de Ferrol*, “Opinión”, “O galo no tellado”, 10 de xullo, 2008, p. 25].

Araguas, Vicente

“Piñeiro”, en *Diario de Ferrol*, “Opinión”, “Miudiño”, 15 de xullo, 2008, p. 23.

Axeitos, Xosé Luis

“Ramón Piñeiro e o exilio galeguista”, en *El País*, “Luces”, “Día das Letras”, 17 de maio, 2009, p. 11.

Ayán, Manuel

“Culturalismo”, en “Crítica e autores: artigos e entrevistas publicados en *La Voz de Galicia*”, A Coruña: La Voz de Galicia, 3 de marzo, 2002, pp. 321-322.

Baamonde, Antón

“Ramón Piñeiro y la CIA”, en *El País*, 27 de novembro, 2008.

“De «Deus ex machina» a Anticristo”, en *El País*, “Galicia”, “Luces”, 16 de xaneiro, 2009.

“La fuerza de Ramón Piñeiro”, en *El País*, “Galicia”, 13 de abril, 2009, p. 6.

“A impronta cultural e intelectual”, en *Tempos Novos*, nº 144, “Dossier. Ramón Piñeiro: un activo cívico”, maio, 2009, pp. 46-48.

“Ramón Piñeiro reconsiderado”, en *El Progreso*, “Especial”, “Ramón Piñeiro”, “Día das Letras Galegas 2009”, 17 de maio, 2009, p. 53.

“O cárcere e a saudade”, en *El País*, “Luces”, 17 de maio, 2009, p. 12.

Baena, Ana

“O carácter político e o cultural de Piñeiro son inseparables”, en *Atlántico*, “Vigo”, 12 de maio, 2009, p. 9. [Entrevista a Carlos Fernández, especialista en Ramón Piñeiro].

Baliñas Fernández, Carlos

“O recanto da filosofía”, en *Galicia en Madrid*, ano XI, nº 43, 4º trimestre, 1992, pp. 21-26.

“A xefatura espiritual de Piñeiro e a crónica da nosa amizade”, en *Galicia Hoxe*, “Maré”, “O ano de don Ramón”, 27 de maio, 2009, pp. 36-37.

Baltar, Ramón

“Un gallego que supo serlo”, en *El Correo Gallego*, “Opinión”, “Desde otra ventana”, 26 de maio, 2009, p. 2.

Bande, Enrique

“O galeguismo de Piñeiro ou o «Piñeirismo»”, en *Atlántico*, 17 de maio, 2009, p. 20. [Tamén en *La Región*, “Día das Letras Galegas”, 17 de maio, 2009, p. 16].

Barreiro Rivas, Xosé Luis

“O concepto de galización no pensamento de Ramón Piñeiro”, en *Galicia en Madrid*, ano XII, nº 44, 1º trimestre, 1993, pp. 26-34.

Barros Puente, Miguel

“Ramón Piñeiro e a revisión do nacionalismo”. Carlos Fernández e Henrique Monteagudo (coord.), sec. “Olladas sobre Ramón Piñeiro”, en *Grial*, tomo XLVII, nº 181, xaneiro-febreiro-marzo, 2009, pp. 15-25.

“A transversalidade do galeguismo”, en *Tempos Novos*, nº 144, maio, 2009, pp. 43-45.

“Ramón Piñeiro e a institucionalización da Autonomía”, en *Galicia Hoxe*, “Revista das Letras”, nº 770, 14 de maio, 2009, p. 10.

“Importancia de Ramón Piñeiro na política galega do século XX”, en *A Peneira*, ano XXVI, nº 484, “Especial Letras Galegas 2009. Ramón Piñeiro, anatomía da saudade”, 2º quincena de maio, 2009, pp. 4-5.

“Os problemas do nacionalismo”, en *Xornal de Galicia*, “Nós”, nº 23, “Día das Letras Galegas”, 16 de maio, 2009, pp. 6-7.

Beramendi, Justo

“A interiorización da derrota. Ramón Piñeiro e o nacionalismo galego”. Carlos Fernández e Henrique Monteagudo (coord.), sec. “Olladas sobre Ramón Piñeiro”, en *Grial*, tomo XLVII, nº 181, xaneiro-febreiro-marzo, 2009, pp. 52-59.

“Ramón Piñeiro: un balance difícil”, en *Tempos Novos*, nº 144, maio, 2009, pp. 38-42.

“Sen tempo para os consensos”, en *Galicia Hoxe*, “Revista das Letras”, nº 770, 14 de maio, 2009, pp. 4-5.

“Foi necesario o sacrificio do Partido Galeguista?”, en *Xornal de Galicia*, “Nós”, nº 23, 16 de maio, 2009, p. 7.

Bugallal, Isabel

“En Ramón Piñeiro no había sombra de ambición ni vanidad”, en *La Opinión* (A Coruña), 15 de maio, 2009. [Entrevista a Miguel Barros].

C. V.

“Neira Vilas lembra que Ramón Piñeiro foi o seu mestre e un europeísta”, en *La Voz de Galicia*, “Deza-Tabeirós”, 30 de setembro, 2006.

Caneiro, Xosé Carlos

“A obra de Ramón Piñeiro: intensa e atemporal”, en *La Voz de Galicia*, “Culturas”, nº 313, “A obra do autor de Lán-cara”, 16 de maio, 2009, p. 12.

Carballa, Xan

“Galaxia editará documentos políticos e correspondencia de Ramón Piñeiro”, en *A Nosa Terra*, nº 443, 7 de setembro, 1990, pp. [17]-18.

“Marcos Valcárcel, historiador: «A cultura de Galicia segue sendo unha descuberta para os máis novos»”, en *A Nosa Terra*, nº 1.337, “Cultura”, “Balance cultural”, 12-17 de decembro, 2008, pp. 24-25.

“Piñeiro sabía que a pedra angular da política propia era o idioma”, en *A Nosa Terra*, nº 1.359, sección “Bule Bule”, “Ramón Piñeiro. Letras Galegas 2009”, 14-20 de maio, 2009, pp. 4-5. [Entrevista a Miguel Barros].

Carballo, Francisco

“Ramón Piñeiro e o pensamento débil”, en *A Nosa Terra*, nº 443, 7 de setembro, 1990, p. [17].

Carreira, Sergio

“Unha obra pouco extensa pero intensa”, en *El Progreso*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 45.

Carrera, Rosé

“Piñeiro sentou as bases para o futuro”, en *Atlántico*, 17 de maio, 2009, p. 10. [Entrevista a Xosé Luís Franco Grande que tamén aparece en *La Región*, 17 de maio, 2009, p. 14, baixo o título “Foi o grande animador da Transición”].

Casal, Benxamín

“No ronsel de Ramón Piñeiro”, en *La Voz de Galicia*, “Opinión”, “Ó meu ver”, 28 de agosto, 2001.

“Ramón Piñeiro na acordanza”, en *La Voz de Galicia*, “Opinión”, “Ó meu ver”, 26 de agosto, 2002.

“Ramón Piñeiro e Galaxia”, en *Galicia Hoxe*, “Revista das Letras”, nº 770, 14 de maio, 2009, pp. 6-[7].

Casanova, Ana

“Retrato dun neno pegado a un libro”, en *El Progreso*, “Especial”, 17 de maio, 2009, pp. 48-49.

Casares, Carlos

“A reconstrucción do galeguismo”, en *El Progreso*, “Sociedad”, “Dez anos sen Ramón Piñeiro”, 27 de agosto, 2000, p. 67.

“Ramón Piñeiro López”, en *Boletín de la Real Academia Gallega*, nº 361, 2000, pp. 303-304.

“A dignidade humana”, en *La Voz de Galicia*, “Opini3n”, 7 de febreiro, 2002.

Casares, H3kan

“Ram3n Piñeiro e a lingua galega”, en *Xornal de Galicia*, “N3s”, nº 23, 16 de maio, 2009, p. 13.

Castelao

“Carta de Castelao a Ram3n Piñeiro: documento in3dito”, en *Terra e tempo*, nº 134, abril, 2005, pp. 39-46.

Castiñeira, Francisco X.

“Xos3 Ram3n Barreiro: Piñeiro serviu de ponte entre aquela xeraci3n e as novas”, en *Diario de Ferrol*, “Especial”, 17 de maio, 2009, pp. 36-38.

Coin, Ram3n

“Ram3n Piñeiro”, en *A Nosa Terra*, nº 1.326, “Pol3tica”, “Cartas”, p. 8.

Conde, Alfredo

“Un pensamento a3nda moi v3lido nestes tempos”, en *El Correo Gallego*, “Opini3n”, “Os outros d3as”, 13 de xullo, 2008, p. 4.

“Volveron os ouriols, Freixanes”, en *El Correo Gallego*, “Opini3n”, “Os outros d3as”, 14 de xullo, 2008, p. 4.

“Un tempo de Piñeiro”, en *El Correo Gallego*, “Opini3n”, “Os outros d3as”, 18 de agosto, 2008, p. 4.

“Diecinueve años sin Piñeiro”, en *El Correo Gallego*, “Opinión”, “Los otros días”, 28 de agosto, 2009, p. 4.

Cuíñas, Teresa

“O braseiro imantado”, en *El País*, 17 de maio, 2009, p. 9. [Recole as opinión sobre Ramón Piñeiro de Helena Villar, Kristina Berg, Andrés Torres Queiruga, Xerardo Fernández Albor, Antón Santamarina, Rosario Álvarez Blanco, Xosé Luís Franco Grande, Isaac Díaz Pardo e Manuel Rivas].

“Piñeiro formulou a viabilidade política do galeguismo”, en *El País*, “Galicia”, “Luces”, 9 de outubro, 2009, p. 11. [Entrevista a Miguel Barros].

Dacosta, Henrique

“Sobre mordazas e libres pensares”, en *Diario de Ferrol*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 43.

Dasilva, Xosé Manuel

“Ramón Piñeiro e a prohibición de traducir ao galego”, en *Grial*, tomo XLVI, nº 179, xullo-agosto-setembro, 2008, pp. 87-97.

Díaz, Caetano

“A utopía de don Ramón aínda é posible, Cefe e Xosé Manuel”, en *El Correo Gallego*, “Adeus a don Ramón”, 28 de agosto, 1990.

Díaz, Ceferino

“A última lección do mestre”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 32.

“Galaxia e Piñeiro”, en *A Nosa Terra*, nº 1.320, “Política”, 24-30 de xullo, 2008, p. 11.

“Un home valente”, en *El Progreso*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 51.

Díaz, Yolanda

“Letras Galegas e Carvalho Calero”, en *Diario de Ferrol*, “Opinión”, “O debate”, 12 de xullo, 2008, p. 24.

Díaz Pardo, Isaac

“Foise coa serenidade que viveu”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990.

“Ramón Piñeiro e o Instituto Galego de Información”, en *Galicia en Madrid*, nº 38, xullo-setembro, 1991, pp. 26-27.

“Os 25 anos do Consello da Cultura”, en *La Voz de Galicia*, “Opinión”, “Cartas al director”, “Crónicas inconformistas”, 22 de outubro, 2008.

Dobarro, Xosé María

“Notas sobre Ramón Piñeiro e a Filoloxía”, en *Diario de Ferrol*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 48.

Dónega, Marino

“Unha andadura vital”, en *Galicia en Madrid*, ano XI, nº 40, 1º trimestre, 1992, pp. 18-23.

Dopico, Montse

“O azar histórico”, en *Galicia Hoxe*, “Maré”, “Memoria”, 20 de marzo, 2009, p. 30.

Dopico, Montse / López, A. R.

“As outras voces da controversia”, en *Galicia Hoxe*, “A revista das Letras”, nº 770, 14 de maio, 2009, pp. 21-[23].

E. O.

“Basilio Losada: «Piñeiro marcou os meus alicerces intelectuais»”, en *La Voz de Galicia*, “Cultura y TV”, 24 de setembro, 2000.

EFE

“Ramón Piñeiro será el protagonista del Día das Letras Galegas del 2009”, en *La Voz de Galicia*, “Sociedad”, “Cultura”, “Homenaje”, 5 de xullo, 2008.

Estévez, Xerardo

“Querido don Ramón, mil Piñeiros máis para Galicia”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 29.

Estévez, Xosé

“Ramón Piñeiro e o nacionalismo vasco, 1945-1946”, en *Grial*, tomo XLVII, nº 182, “Temas do noso tempo”, abril-maio-xuño, 2009, pp. 64-81.

F. D.

“Impulsor da lingua e cultura galega”, en *Atlántico*, 17 de maio, 2009, p. 2. [Tamén aparece en *La Región*, 17 de maio, 2009, p. 2].

F. Freixanes, Víctor

“A palabra que resiste”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 29.

“Sentir Galicia”, en *Grial*, tomo XLVII, nº 181, “Carta do editor”, xaneiro-febreiro-marzo, 2009, pp. 5-7. [Aparece posteriormente en *El Progreso*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 46 e en *Diario de Pontevedra*, “Diario das Letras”, nº 27.568, “Día das Letras”, 17 de maio, 2009, p. 6].

“A estratexia do editor”. Carlos Fernández e Henrique Monteagudo (coord.), sección “Olladas sobre Ramón Piñeiro”, en *Grial*, tomo XLVII, nº 181, xaneiro-febreiro-marzo, 2009, pp. 34-43.

F. Naveiro, Juan Carlos

“Piñeirismo”, en *Xornal de Galicia*, “Opinión”, “Tribuna”, 12 de maio, 2009, p. 5.

Fachal, Bárbara / EFE

“Ramón Piñeiro tiña tres paixóns: Galicia, a política e a cultura”, en *Diario de Pontevedra*, “Diario das letras”, nº 27.568, 17 de maio, 2009, p. 4. [Entrevista a Ramón Villares].

Fernández, Carlos

“Na tradición galeguista. Espírito e cultura no pensamento de Ramón Piñeiro”. Carlos Fernández e Henrique Monteagudo (coord.), sección “Olladas sobre Ramón Piñeiro”, en *Grial*, tomo XLVII, nº 181, xaneiro-febreiro-marzo, 2009, pp. 26-33.

Fernández Albor, Gerardo

“Un galeguista ó que o tempo lle deu a razón”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 33.

Fernández del Riego, Francisco

“Un Piñeiro pouco coñecido”, en *La Voz de Galicia*, “Culturas”, nº 313, “*Olladas no futuro*, unha obra descoñecida”, “Decotío”, 16 de maio, 2009, p. 10.

Fidalgo, Luis

“Ramón Piñeiro”, en *El Progreso*, “Opinión”, “La batidora”, 7 de xullo, 2008, p. 24.

Filgueira Valverde, Xosé

“Ramón Piñeiro foi o prototipo do santo leigo”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 32.

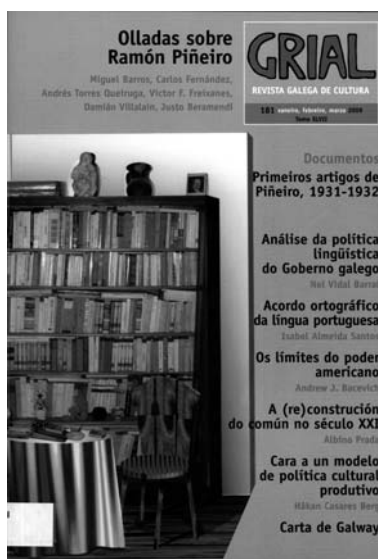
Flitter, Derek

“Celebrar as Letras”, en *La Voz de Galicia*, “Opinión”, “Tribuna”, 18 de maio, 2002.

Fole, Anxel¹⁵

“Ramón Piñeiro, gallego categórico (I e II)”, en *El Progreso*, 12 e 19 de xullo, 1958.

“Ramón Piñeiro en la Academia”, en *El Progreso*, 3 de decembro, 1967.

¹⁵ Estes catro artigos están recompilados en Claudio Rodríguez Fer (ed.), *Anxel Fole. Obra literaria completa. III. Obra en castelán*, Vigo: Galaxia, 2003, pp. 280-295.

“Ensayistas gallegos. Ramón Piñeiro”, en *El Progreso*, 6 de abril, 1975.

“Ramón Piñeiro, candidato a senador por Lugo”, en *El Progreso*, 29 de maio, 1977.

Forcadela, Manuel

“O herdo de Ramón Piñeiro”, en *Atlántico*, “Universitas”, 14 de maio, 2009, p. 39. [Aparece posteriormente co título de “O legado de Ramón Piñeiro” en *La Región*, “Universitas”, “Opinión”, 4 de xuño, 2009, p. 3].

Fraguas Fraguas, Antonio

“En percura do galeguismo silencioso”, en *Galicia en Madrid*, nº 38, xullo-setembro, 1991, pp. 13-20.

Franco, Camilo

“Ramón Piñeiro protagonizará o Día das Letras Galegas do ano 2009”, en *La Voz de Galicia*, “Cultura”, 6 de xullo, 2008, p. 34.

“Contra Piñeiro vivíamos mellor”, en *La Voz de Galicia*, “Cultura”, “Menú de cultura rápida”, 14 de xullo, 2008, p. 27.

Franco, F.

“Barros: «Piñeiro ergueuse da condición de labrego á da guieiro dun pobo»”, en *Faro de Vigo*, “Sociedad”, 12 de maio, 2009, p. 44.

Franco Grande, Xosé Luis

“Precisións a unhas memorias de Ramón Piñeiro: visión sobre a obra *Da miña acordanza*”, en *Tempos Novos*, nº 64, 2002, pp. 54-58.

“Non imos ben”, en *La Voz de Galicia*, “Opinión”, “Soleira”, 13 de marzo, 2004.

“Que fuxa quen poida”, en *La Voz de Galicia*, “Opinión”, “Soleira”, 9 de abril, 2006.

“Ramón Piñeiro na transición”, en *A Peneira*, ano XXVI, nº 484, “Especial...”, 2ª quincena de maio, 2009, p. 8.

“Talibáns contra Piñeiro”, en *La Voz de Galicia*, “Opinión”, “Soleira”, 1 de xuño, 2009, p. 16.

“Arredor da mesa braseiro”, en *Grial*, tomo XLVII, nº 182, “O espello das letras”, abril-maio-xuño, 2009, pp. 116-119.

Fustes, Pilar

“As raíces galeguistas de Ramón Piñeiro”, en *ABC*, “Artes & Letras”, nº 5, “Galicia”, “Especial Letras Galegas”, “Arredor de Ramón Piñeiro”, maio, 2009, p. 3.

G.

“Ramón Piñeiro: presenza galega no Brasil”, en *Grial*, tomo XV, nº 58, outubro-novembro-décembro, 1977, pp. 496-498.

G. Reigosa, Carlos

“Un santo laico”, en *La Voz de Galicia*, “Culturas”, nº 313, “Vagalume”, 16 de maio, 2009, p. 11.

García Bernardo, J.

“Ramón Piñeiro”, en *El Progreso*, “Sarria”, “Punto de vista”, 20 de xullo, 2008, p. 14.

García Caridad, Xosé Antón

“Don Ramón, luminaria do galeguismo máis puro”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 33.

García Méndez, Ismael

“Ramón Piñeiro”, en *La Región*, “Opinión”, 28 de maio, 2009, p. 25.

García Negro, Pilar

“A galegitude a tempo parcial”, en *Galicia Hoxe*, “Revista das Letras”, nº 770, 14 de maio, 2009, pp. 18-19.

García Sabell, Domingo

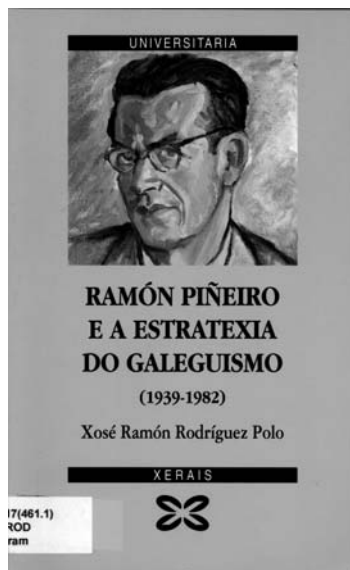
“Ramón Piñeiro ou a fecunda claridade”, en Caetano Díaz (coord.), *Caderniño de El Correo Gallego*, “Finou don Ramón”, Santiago, 28 de agosto, 1990.

“Ramón Piñeiro”, en *Galicia en Madrid*, ano XI, nº 40, 1º trimestre, 1992, pp. 13-17.

Garrido Couceiro, Xoán Carlos

“Castelao-Piñeiro: un encontro imposíbel”, en *Terra e tempo*, nº 134, abril, 2005, pp. 36-37.

“O piñeirismo como antinacionalismo”, en *Galicia Hoxe*, “Revista das Letras”, nº 770, 14 de maio, 2009, pp. 8-[9]

Gestoso Álvarez, Maruxa

“Filósofo da Saudade. A perspectiva galego-portuguesa”, en *Faro de Vigo*, “Faro da Cultura”, “Día das Letras Galegas”, “Ramón Piñeiro, 2009”, 16 de maio, 2008, p. VIII.

Gómez López, J.

“Ramón Piñeiro y su interpretación de la «saudade»”, en *La Región*, “Opinión”, 1 de xuño, 2009, p. 16.

González, Anxo

“Ramón Piñeiro e a filosofía da saudade”, en *Xornal de Galicia*, “Nós”, nº 23, 16 de maio, 2009, p. 10.

González Gómez, Xesús

“Ramón Piñeiro, un editor no franquismo”, en *A Nosa Terra*, nº 1.387, “Ramón Piñeiro. Letras Galegas 2009”, “O labor editorial de Ramón Piñeiro como arma política”, 24-30 de decembro, 2009, pp. 25-26 e 31-32.

González Macías, Fernando

“Ramón Piñeiro o la excusa revisionista”, en *La Opinión*, “Opinión”, “Al trasluz”, 12 de agosto, 2008, p. 23.

González Tosar, Luís

“Soño e realidade de Ramón Piñeiro”, en *Galicia Hoxe*, “Maré”, 4 de xullo, 2008, p. 28.

Gutiérrez, Eduardo

“Piñeiro no seu día”, en *Diario de Pontevedra*, “Opinión&Análisis”, “Da capo”, 13 de maio, 2009, p. 29.

Iglesias, Alfredo

“Olladas de futuro. Construindo a vangarda cívica”, en *Faro de Vigo*, “Faro da Cultura”, 16 de maio, 2009, p. VII.

J. G.

“Piñeiro tentou restaurar o elo que se quebrou en 1936”, en *La Voz de Galicia*, “Santiago”, “Al día”, “Entrevista”, 13 maio 2009, p. L6. [Entrevista a Mercedes Queixas Zas, autora do libro *Ramón Piñeiro. A expresión cultural dunha estratexia política*].

Jaureguizar, Santiago

“Torres Queiruga afirma que Piñeiro «aplicou a filosofía á defensa do país»”, en *El Progreso*, “Vivir”, “Cultura”, 25 de marzo, 2009, p. 72.

Lage, Patricia

“Ramón Piñeiro López, toda unha vida pola defensa do galego”, en *La Opinión*, “Especial”, “Día das Letras Galegas”, 17 maio, 2009, p. 6.

Lamas, Jorge

“Máis que unhas memorias eu escribín un testemuño”, en *La Voz de Galicia*, “Vigo”, “Entrevista”, 14 de decembro, 2004. [Entrevista a Xosé Luís Franco Grande].

Liñares Giraut, X. Amancio

“Piñeiro”, en *La Voz de Galicia*, “Santiago”, “O fiadeiro”, 4 de setembro, 2004.

López Fernández, Xesús

“Ramón Piñeiro”, en *Diario de Pontevedra*, “Opinión & Análisis”, 18 de maio, 2009, p. 14.

López Vázquez, Ramón

“Ramón Piñeiro, mestre no oficio de pensar”, en *Diario de Ferrol*, “Especial”, 17 de maio, 2009, pp. 44-46.

Lorenzo, Fran P.

“Ramón Piñeiro, o amor e outras parafilias”, en *Galicia Hoxe*, “A contra”, “Vai de blog”, 7 de maio, 2009, contracuberta.

Lorenzo Suárez, Anxo M.

“Ramón Piñeiro e a lingua galega”, en *ABC*, “Artes & Letras”, nº 5, maio, 2009, p. 7.

Losada, Basilio

“Cartas en anos escuros”, en *Grial*, tomo XLIV, nº 171, xullo-agosto-setembro, 2006, pp. 57-69.

Losada M.

“Ramón Piñeiro foi un arquetipo de político nato”, en *Xornal de Galicia*, “Cultura”, “17 de maio / Semana das Letras Galegas”, 14 de maio, 2009, p. 44. [Entrevista a Miguel Barros, autor da primeira tese sobre o pensador lucense].

Loureiro, Ramón

“No fondo da alma, a saudade”, en *La Voz de Galicia*, “Culturas”, nº 313, 16 de maio, 2009, p. 16.

M. C.

“Ramón Piñeiro: Político e galeguista”, en *Atlántico*, 17 de maio, 2009, p. 4. [Tamén aparece en *La Región*, 17 de maio, 2009, p. 3].

“*Saudade*, esencia de Galicia”, en *Atlántico*, 17 de maio, 2009, p. 9. [Tamén aparece en *La Región*, 17 de maio, 2009, p. 12].

“Do PG ao PSOE”, en *Atlántico*, 17 de maio, 2009, p. 11. [Tamén aparece en *La Región*, 17 de maio, 2009, p. 4].

M. M.

“O estudoso da saudade”, en *Faro de Vigo*, “Sociedad y Cultura”, 6 de xullo, 2008, p. 45.

M. S.

“Piñeiro, merecedor deste recoñecemento”, en *Atlántico*, 17 de maio, 2009, p. 17. [Recolle as opinións de José María Paz Gago, Luís González Tosar, Julio Fernández Senra e Afonso Vázquez Monxardín]. [Tamén aparece en *La Región*, 17 de maio, 2009, p. 8, co título de “Afianzou o galeguismo aberto e tolerante”].

Mandianes Castro, Manuel

“Recovecos recónditos”, en “Crítica e autores: artigos e entrevistas publicados en *La Voz de Galicia*”, A Coruña: La Voz de Galicia, 2002, p. 323.

Maré

“O inimigo potencial”, en *Galicia Hoxe*, “Maré”, “Idioma”, 7 de xaneiro, 2009, p. 29.

“O labrego ilustrado”, en *Galicia Hoxe*, “Maré”, “Día das letras”, 27 de abril, 2009, p. 29.

“Piñeiro non era ningún espía”, en *Galicia Hoxe*, “Maré”, “Memoria”, 21 de novembro, 2009, p. 32.

Mariño, Luis

“Lembro aqueles difíciles anos de Xelmírez 15”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 32.

Martín, Paco

“Unha fotografía”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 30.

Martínez, Alejandro

“Carlos Casares: «Piñeiro era unha personalidade excepcional en tódolos sentidos»”, en *La Voz de Galicia*, “Galicia”, 26 de agosto, 2000.

Martínez, Iago

“O legado de Ramón Piñeiro: tótem ou tabú”, en *Xornal de Galicia*, “Nós”, “En portada”, 7 de marzo, 2009, pp. 4-5.

“Ramón Piñeiro: unha ferida aberta entre o tótem e o tabú”, en *Xornal de Galicia*, “Nós”, nº 23, 16 de maio, 2009, p. 3.

“Liberdade condicional para Ramón Piñeiro”, en *Xornal de Galicia*, “Cultura”, 20 de novembro, 2009, p. 36.

Mato, M.

“A Real Academia adica o Día das Letras ao galeguista e filósofo Ramón Piñeiro”, en *Faro de Vigo*, “Sociedad y Cultura”, 6 de xullo, 2008, p. 45.

Méndez Ferrín, Xosé Luis

- “Á espera de Ramón”, en *La Opinión*, “Opinión”, “Os camiños da vida”, 11 de xullo, 2008, p. 27. [Tamén aparece co título “Á espera de Ramón Piñeiro”, en *Faro de Vigo*, “Opinión”, “Os camiños da vida”, 11 de xullo, 2008, p. [26]].
- “Sen noticias de Ramón Piñeiro”, en *La Opinión*, “Opinión”, “Os camiños da vida”, 27 de marzo, 2009, p. 28.
- “Sobre Ramón Piñeiro”, en *Faro de Vigo*, “El Sábado”, nº 608, “No fondo dos espellos”, 2 de maio, 2009, p. 4. [Aparecerá posteriormente en *La Opinión* (A Coruña), “Saberes”, nº 232, “No fondo dos espellos”, 9 de maio, 2009].
- “Para unha biografía política de Ramón Piñeiro”, en *Faro de Vigo*, “El sábado”, nº 607, “No fondo dos espellos”, 9 de maio, 2009, p. 4. [Tamén aparece en *La Opinión* (A Coruña), “Saberes”, nº 233, “No fondo dos espellos”, 16 de maio, 2009].
- “Revoldaina piñeirá”, en *Faro de Vigo*, “El Sábado”, nº 608, “No fondo dos espellos”, 23 de maio, 2009, p. 4. [Tamén aparece en *La Opinión* (A Coruña), “Saberes”, nº 234, “No fondo dos espellos”, 23 de maio, 2009].
- “Falar verdade sobre Ramón Piñeiro”, en *Faro de Vigo*, “Opinión”, “Os camiños da vida”, 22 xuño 2009, p. 14.
- “A conexión vasca”, en *Faro de Vigo*, “Opinión”, “Os camiños da vida”, 28 de agosto, 2009, p. 27.
- “Esquecementos e memorias”, en *Faro de Vigo*, “Opinión”, “Os camiños da vida”, 9 de outubro, 2009, p. 27. [Tamén aparece en *La Opinión*, “Opinión”, 9 de outubro, 2009, p. 28].

Monteagudo Romero, Henrique

“Ramón Piñeiro, a Editorial Galaxia e a Real Academia Galega (1950-1962). Estratexias de resistencia idiomática fronte ao franquismo”, en *Grial*, tomo XLVI, nº 177, xaneiro-febreiro-marzo, 2008, pp. 98-111.

“Ramón Piñeiro revisado: galeguismo ou barbarie”, en *El País*, “Luces”, 17 de maio, 2009, pp. 14-15.

Mourelle de Lema, Manuel

“Ramón Piñeiro visto desde Madrid”, en *Galicia en Madrid*, nº 38, xullo-setembro, 1991, pp. 21-25.

Neira, Manuel Xosé

“O Partido Galeguista”, en *La Voz de Galicia*, “Lugo”, “Licor de herbas”, 18 de xullo, 2005.

Neira Vilas, Xosé

“Cartas de Piñeiro”, en *El Correo Gallego*, “Opinión”, “Cancela aberta”, 17 de maio, 2009, p. 2.

Nogueira, Camilo

“A propósito de Piñeiro”, en *El País*, “Galicia”, “Luces”, 22 de maio, 2009, p. 9.

Noia, Camiño

“Tamén eu estiven en Xelmírez, 15”, en *A Peneira*, nº 484, ano XXVI, “Especial...”, 2ª quincena de maio, 2009, pp. 6-7.

Núñez Feijóo, Alberto

“Ramón Piñeiro, da ideoloxía á praxe galeguista”, en *El País*, “Opinión”, 17 de maio, 2009, p. 8.

Obelleiro, Paola

“La Academia dedica el Día das Letras a Ramón Piñeiro”, en *El País*, “Galicia”, 6 de xullo, 2008, p. 7.

Orosa, Eva

“Ramón Piñeiro loitou nos 50 por reconstruír a imaxe de Galicia”, en *La Voz de Galicia*, “Cultura y TV”, 24 de setembro, 2000.

Otero Pedrayo, Ramón

“Informe de Otero Pedrayo á Real Academia Galega”, en *Grial*, tomo XXIX, nº 111, xullo-agosto-setembro, 1991, pp. 463-465.

Parga, Grial

“O país soñado por un gafapasta”, en *El Progreso*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 52.

Paz Morandeira, Víctor

“Construíndo o país arredor dunha mesa de braseiro”, en *Xornal de Galicia*, “Nós”, nº 23, 16 de maio, 2009, pp. 4-5.

Pena, Xosé Ramón

“Nin antes nin agora houbo iso que chaman piñeirismo”, en *Faro de Vigo*, “Faro da Cultura”, “Entrevista”, 16 de maio, 2009, pp. IV-V. [Entrevista a Xosé Luís Franco Grande].

“A verdade sobre o caso Piñeiro”, en *La Opinión*, “Saberes”, nº 247, “Historia do galeguismo”, 5 setembro, 2009, pp. 6-7. [Con anterioridade este artigo foi publicado en *Faro de Vigo*, na sección “Sociedad y Cultura” en tres entregas tituladas “Na xeira das ilusións”, “Polas

encrucilladas da República no exilio” e “Piñeiro contra Castelao”, 9-11 de agosto, 2009].

“Piñeiro foi imprescindible nos 50; a mediados dos 70 deixou de selo”, en *La Opinión*, “Saberes”, nº 256, “Letras galegas”, 31 de outubro, 2009, pp. 4-5. [Entrevista a Xesús Alonso Montero].

Pereiro, Xosé Manuel

“O outro Rei Artur”, en *El País*, “Luces”, 17 de maio, 2009, p. 4.

Pérez-Barreiro Nolla, Fernando

“Ramón Piñeiro deixou unha fonda pegada na historia galega”, en *Diario de Ferrol*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 39.

“Damnosa hereditas? Encol de Ramón Piñeiro”, en *A Peneira*, nº 484, ano XXVI, “Especial...”, 2ª quincena de maio, 2009, pp. 14-15.

Pérez Prado, Antonio

“Meus dous amigos desencontrados”, en *Galicia: revista del Centro Gallego de Buenos Aires*, nº 660, maio, 1993, pp. 20-22.

Pérez Vidal, Tomás

“Presentación de don Ramón Piñeiro”, en *Cadernos do Instituto de Estudios Valdeorreses*, nº 6, 1988, pp. 147-148.

Pin Millares, Xosé María

“Ramón Piñeiro en Chantada. 2 de marzo de 1977!”, en *A Peneira*, nº 484, ano XXVI, “Especial...”, 2ª quincena de maio, 2009, p. 9.

Pino, Concha

“Xerardo Fernández Albor: «O que son, penso e desexo para o futuro está representado na praza do Obradoiro»”, en *La Voz de Galicia*, “Santiago”, “Compostelanos en su rincón”, 27 de setembro, 2008, p. L9.

Piñeiro, Antonio

“A pegada de Ramón Piñeiro en *Vieiros*”, en *Raigame*, , nº 30, “Letras Galegas 2009. Ramón Piñeiro”, maio, 2009, pp. 93-[97]. [Contén unha introdución e os artigos de Ramón Piñeiro “A lingua, sangue do espírito”, “Galicia, Portugal, Brasil” e “Galaxia e a Cultura Galega”, publicados con anterioridade na revista *Vieiros*].

Pousa, Luís

“O legado de Piñeiro protagoniza a primavera literaria en Galicia”, en *La Voz de Galicia*, “Cultura”, 20 abril 2009, p. 34.

Prieto Alonso, Domingos

“Un problema ortográfico e un estudio lingüístico”, en *Grial*, tomo XV, nº 56, abril-maio-xuño, 1977, pp. 142-147.

Queixas, Mercedes

“O artellamento dunha política cultural”, en *Galicia Hoxe*, “Revista das Letras”, nº 770, 14 de maio, 2009, pp. 11-13.

Quintana Garrido, Xosé Ramón

“Ramón Piñeiro e os galeguistas históricos como valedores da Autonomía galega”, en *Raigame*, nº 30, “Letras Galegas 2009. Ramón Piñeiro”, maio, 2009, pp. 73-85.

Quintáns Suárez, Manuel

“Ramón Piñeiro, o mestre”, en *Galicia. Revista del Centro Gallego de Buenos Aires*, nº 654, ano LXXVII, “In memoriam”, xuño-novembro, 1990, p. 21.

“A traxedia dun mundo sen rapaces”, en *El Diario de Ferrol*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 42.

Rábade Paredes, Xesús

“O bo e xeneroso”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 30.

Rabuñal, Henrique

“Un autor controvertido e senlleiro”, en *La Voz de Galicia*, “Culturas”, nº 313, “Biografía e bibliografía sobre Ramón Piñeiro”, 16 de maio, 2009, p. 15.

Redacción

“Estévez impón unha medalla póstuma a Ramón Piñeiro”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 29.

“Unha Medalla de Ouro sobre a bandeira galega”, en *El Correo Gallego*, 29 de agosto, 1990, p. 11.

“A FPG e CCOO louban a figura e a traxectoria do galeguista”, en *El Correo Gallego*, 29 de agosto, 1990, p. 11.

“Rosas e nardos para a última morada de quen fixo a súa casa sobre a saudade”, en *El Correo Gallego*, 29 de agosto, 1990, p. 12.

“Unha vida adicada a Galicia”, en *El Progreso*, “Sociedad”, “Dez anos sen Ramón Piñeiro”, 27 de agosto, 2000, p. 66.

“Unha tese sostén o ideario federalista de Ramón Piñeiro”, en *Xornal de Galicia*, “Galicia”, 20 de decembro, 2008, p. 16.

“Ramón Piñeiro, figura do galeguismo”, en *Faro de Vigo*, “A Escola do Faro”, “Tema da semana”, 5 de abril, 2009, pp. 4-5.

Requeixo, Armando

“Unha visión moi definida do seu mundo poético”, en *Diario de Ferrol*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 35.

Rey, Lucía

“As xornadas sobre Ramón Piñeiro resaltan o seu papel como revisionista da doutrina política galeguista”, en *La Voz de Galicia*, “Cultura”, 25 de marzo, 2009, p. 48.

“O académico Víctor Freixanes gabou a «intelixente» estratexia editora de Ramón Piñeiro en Galaxia”, en *La Voz de Galicia*, “Cultura”, 26 de marzo, 2009, p. 48.

Rielo, Pedro

“Repensando a Piñeiro”, en *Galicia Hoxe*, “Opinión Hoxe”, “Tempus fugit”, 11 de xullo, 2008, p. 4.

“Piñeiro, entre a invisibilidade e o futuro”, en *Galicia Hoxe*, “Opinión Hoxe”, “Tempus fugit”, 15 de maio, 2009, p. 4.

Río Rodríguez, Manolo do

“Por unha filosofía galaico-portuguesa”, en *ABC*, “Artes & Letras”, nº 5, maio, 2009, p. 8.

Riomol Q., Carlos Antonio

“Don Ramón”, en *El Progreso*, “Sociedad”, “Dez anos sen Ramón Piñeiro”, 27 de agosto, 2000, p. 67.

Rivas, Manuel

“A mesa cósmica de Piñeiro e o HAL de Kubrick”, en *El País*, “Luces”, “Galicia”, “Grouchos”, 11 de xullo, 2008, p. 11.

Rivas Troitiño, Xosé M.

“Ramón Piñeiro”, en *Galicia Hoxe*, “Opinión Hoxe”, “Porta de Palla”, 25 de xullo, 2008, p. 4.

Roca, Tareixa

“Ramón Piñeiro: nota bio-bibliográfica”, en *Nova renascença*, vol. 19, nº 72 / 73, 1999, pp. 53-57.

Rodríguez, Ángeles

“A lingua como eixe”, en *O Sil*, “Especial Letras Galegas 2009”, “Homenaxeado 2009”, maio, 2009, p. 3.

“Á beira da mesa camilla”, en *O Sil*, “Especial Letras Galegas 2009”, maio, 2009, pp. 4-5.

“A faciana política”, en *O Sil*, “Especial...”, maio, 2009, p. 6.

“Na batalla cultural”, en *O Sil*, “Especial ...”, maio, 2009, p. 7.

Rodríguez, Carlos Luis

“Piñeiro y las dos Galicias”, en *El Correo Gallego*, “Opinión”, “A bordo”, 16 de maio, 2009, p. 2.

Rodríguez Álvarez, Manuel

“A Soidade de Ramón Piñeiro”, en *Grial*, tomo XXXVIII, nº 146, abril-maio-xuño, 2000, pp. 183-187.

Rodríguez Fer, Claudio

“A galaxia dos mil astros”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 29.

Rodríguez Polo, Xosé Ramón

“A actualidade de Ramón Piñeiro”, en *Galicia Hoxe*, “Revista das Letras”, nº 770, 14 de maio, 2009, p. 20.

“Reactivar Galicia”, en *La Opinión* (A Coruña), Supl. “Saberes”, nº 233, “Letras Galegas”, 16 de maio, 2009, p. 2. [Tamén aparece en *Faro de Vigo*, “Faro da Cultura”, 16 de maio, 2009, p. II].

“Ramón Piñeiro. Nova orientación do galeguismo”, en *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos*, vol. 12, “Varia”, 2009, pp. [157]-163.

Rozados, Lara

“Primavera Piñeirana”, en *A Nosa Terra*, nº 1.352, “Cultura”, 26 de marzo-1 de abril, 2009, p. 31.

S/S

“Ramón Piñeiro, académico”, *Grial*, tomo II, nº 3, sección “O rego da cultura”, xaneiro-febreiro-marzo, 1964, p. 133.

“Colaboradores e amigos acudiron ó longo do día á casa de Piñeiro”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 28.

“O Parlamento destaca a lección moral e de respecto”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 32.

- “Un símbolo de la resistencia galleguista”, en *Galicia. Revista del Centro Gallego de Buenos Aires*, nº 654, ano LXXVII, “In memoriam”, xuño-novembro, 1990, pp. 12-13.
- “Ramón Piñeiro y su circunstancia: Jornadas de Cultura Gallega”, en *Galicia en Madrid*, nº 38, xullo-setembro, 1991, pp. 6-12.
- “Conmovidado por la actitud perseverante de Ramón Piñeiro”, en *La Voz de Galicia*, 31 de xullo, 2004.
- “Mudou o país, pero na xente está viva a palabra, a nosa lingua, o galego”, en *La Voz de Galicia*, “Sociedad”, “Cultura”, 27 de xullo, 2008. [Entrevista a Basilio Losada].
- “Ramón Piñeiro: a aventura dun mozo de Láncara na galaxia galega”, en *El Correo Gallego*, “17m. Día das Letras Galegas”, 17 de maio, 2009, pp. 4-7.
- “Piñeiro, unha cuestión transversal do galeguismo”, en *El Correo Gallego*, 17 de maio, 2009, pp. 16-19. [Reproducción das entrevistas feita por Susana López Carbia no seu programa “Faladoiro” de Correo TV a Ramón Villares, Salvador García Bodaño, Víctor F. Freixanes e Xulián Parga].
- “Retrato a tres bandas dun home entregado ao seu ideal, Galicia”, en *El Correo Gallego*, 17 de maio, 2009, pp. 20-23. [Reproducción da entrevista feita por Susana López no seu programa “Faladoiro” de Correo TV a Xerardo Fernández Albor, Andrés Torres Queiruga e Marcelino Agís Villaverde].
- “Ramón Piñeiro”, en *A Xanela*, “Revista cultural das Mariñas”, “Festa das Letras”, primavera, 2009, pp. 15-18. [Contén unha pequena biografía do autor, o seu artigo

“O menosprezo social da lingua” e o artigo “Dous textos de Piñeiro en publicacións betanceiras”, no que se inclúe o texto de Piñeiro “La evolución cultural de la lengua gallega”].

Salgado, Daniel

“Galeguismo de Guerra Fría”, en *El País*, 17 de maio, 2009, p. 10.

Sanxuás Formoso, X.

“As miñas lembranzas de Ramón Piñeiro”, en *A Peneira*, nº 484, ano XXVI, “Especial...”, 2ª quincena de maio, 2009, pp. 10-11.

Sixto Seco, Agustín

“Biografía dunha resistencia na mítica mesa camilla”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 28.

Stegagno Picchio, Luciana

“A Filosofía da saudade”, en *Grial*, tomo XXXIII, nº 126, abril-maio-xuño, 1995, pp. 173-180.

Toro, Suso de

“Fracaso de Ramón Piñeiro”, en *El País*, “Luces”, “Galicia”, “A ver”, 27 de marzo, 2009, p. 9.

Torres Queiruga, Andrés

“Homilía no funeral de Ramón Piñeiro”, en *Encrucillada*, vol. 14, nº 69, setembro-outubro, 1990, pp. 367-374.

“Ramón Piñeiro: a saudade elevada a rango metafísico”, en *Nova renascença*, vol. 19, nº 72 / 73, 1999, pp. 45-52.

“*Filosofía da saudade*, a obra que elevou a saudade a rango metafísico”, en *La Voz de Galicia*, “Cultura y TV”, “Ramón Piñeiro”, 3 de marzo, 2002.

“Piñeiro e a filosofía da saudade”. Carlos Fernández e Henrique Monteagudo (coord.), sec. “Olladas sobre Ramón Piñeiro”, en *Grial*, tomo XLVII, nº 181, xaneiro-febreiro-marzo, 2009, pp. 44-51.

“Piñeiro e a saudade. Diálogo con Celestino a propósito de Heidegger”, en *El Progreso*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 47. [Tamén aparece en *Diario de Pontevedra*, “Diario das Letras”, nº 27.568, 17 de maio, 2009, p. 7].

VV. AA.

“Galicia llora la muerte de un maestro del galleguismo”, en *Galicia. Revista del Centro Gallego de Buenos Aires*, nº 654, ano LXXVII, “In memoriam”, xuño-novembro, 1990, pp. 14-17. [Contén os seguintes artigos, xa publicados en *El Correo Gallego*, o 28 de agosto de 1990, día do enterro de Ramón Piñeiro: “Diálogo na Rúa Nova”, de Xesús Alonso Montero; “Foise coa serenidade coa que viveu”, de Isaac Díaz Pardo; “Ramón Piñeiro foi o prototipo do santo leigo”, de Xosé Filgueira Valverde; “A palabra que resiste”, de Víctor F. Freixanes; “Ramón Piñeiro ou a fecunda claridade”, de Domingo García-Sabell e “Biografía dunha resistencia na mítica mesa camilla”, de Agustín Sixto Seco].

Valcárcel, Marcos

“Ramón Piñeiro a debate”, en *La Región*, “Opinión”, 7 de xullo, 2008, p. 12. [Aparecerá posteriormente dividido en dúas partes, que titulará “Ramón Piñeiro a debate (1)” e “Ramón Piñeiro a debate (2)”, en *Galicia Hoxe*, “A contra”, “Andoliña”, 8 e 9 de xullo, 2008, contracuberta].

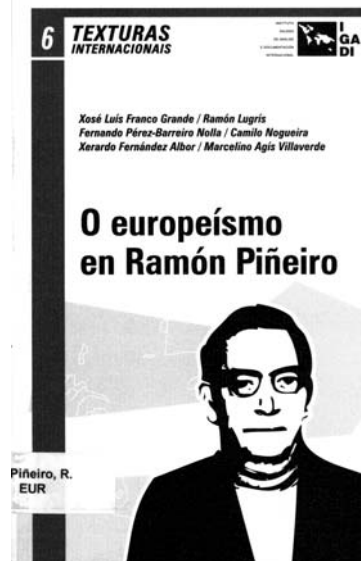
“Ramón Piñeiro a debate (e 3)”, en *Galicia Hoxe*, “A contra”, “Andoliña”, 10 de xullo, 2008, contracuberta.

Valcárcel, Xulio

“O mestre socrático”, en *Diario de Ferrol*, “Especial”, 17 de maio, 2009, p. 47.

Vázquez, Benxamín

“Compostela e Ramón Piñeiro”, en *Xornal de Galicia*, “Opinión”, “Simplemente memoria”, 2 de setembro, 2009, p. 4.

Vázquez, María Esther

“Unha visita a Ramón Piñeiro”, en *Grial*, tomo XLIV, nº 169, xaneiro-febreiro-marzo, 2006, pp. 113-115.

Vázquez-Monxardín, Afonso

“Aquel día das letras de hai trinta anos”, en *Raigame*, nº 30, “Letras Galegas 2009. Ramón Piñeiro”, maio, 2009, pp. 87-91. [É de especial interese a entrevista, inédita ata o momento].

Vázquez Portomeñe, Víctor M.

“Parte da nosa historia”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 31.

Ventura, Joaquim

“Pensar o país. Unha rede de complicidades”, en *Faro de Vigo*, “Faro da Cultura”, 16 de maio, 2009, p. VI.

Vidal, Xoán C.

“Piñeiro”, en *El Progreso*, “El postigo”, 7 de xullo, 2008.

Vidal Villaverde, Manuel

“Mito e realidade de Ramón Piñeiro”, en *Atlántico*, 17 de maio, 2009, p. 12.

Villalaín, Damián

“Triunfo e fracaso de Ramón Piñeiro”. Carlos Fernández e Henrique Monteagudo (coord.), sec. “Olladas sobre Ramón Piñeiro”, en *Grial*, tomo XLVII, nº 181, xaneiro-febreiro-marzo, 2009, pp. 60-69.

“Piñeiro, Feixóo e o galeguismo”, en *A Nosa Terra*, nº 1.370, “Galiza”, “Tribuna”, 30 de xullo-2 de setembro, 2009, p. 6.

Villanueva, Darío

“A carta socrática de Ramón Piñeiro”, en *Boletín Galego de Literatura*, nº 11, maio de 1994, pp. 67-70. [Posteriormente aparece en *Grial*, tomo XXXVIII, nº 146, abril-maio-xuño, 2000, pp. 179-182].

Villares, Ramón

“O maxisterio de Piñeiro”, en *El Correo Gallego*, 28 de agosto, 1990, p. 28.

X. C.

“Unha vida adicada a Galicia”, en *A Nosa Terra*, nº 1.359, secc. “Bule Bule”, 14-20 de maio, 2009, p. [2].

III. Entradas en diccionarios, enciclopedias, manuais, etc.

C. C. (Carlos Casares)

“Piñeiro López, Ramón”, en Silverio Cañada (ed.), *Gran Enciclopedia Gallega*, Santiago / Gijón, 1974, tomo XXV, pp. 42-44.

Rodríguez Polo, Xosé Ramón

“Piñeiro López, Ramón”, en *Gran Enciclopedia Galega*, Lugo: El Progreso-Diario de Pontevedra (ed.), 2003, tomo XXXVI, pp. 79-82.

S/S

“Piñeiro López, Ramón”, en Dolores Vilavedra (coord.), *Diccionario da literatura galega*, I, Vigo: Galaxia, 1995, pp. 470-471.

“Filosofía da saudade; Piñeiro, Ramón”, en Dolores Vilavedra (coord.), *Diccionario da literatura galega*, III, Vigo: Galaxia, 2000, pp. 217-219.

“Piñeiro López, Ramón”, en *Enciclopedia Galega Universal*, Vigo: Ir Indo edicións, 2002, p. 454.

Torres Queiruga, Andrés

“Piñeiro López, Ramón”, en *Diccionario Enciclopedia do Pensamento Galego*, Andrés Torres Queiruga e Manuel

Rivas García (coords.), Santiago / Vigo: Consello da Cultura Galega / Xerais, 2008, pp. 251-255.

IV. Colaboracións en libros de autoría colectiva

Agís Villaverde, Marcelino e Fernández Albor, Xerardo

“O significado europeo do pensamento de Ramón Piñeiro”, en *O europeísmo en Ramón Piñeiro*, Vigo: IGADI (Instituto Galego de Análise e Documentación Internacional), col. “Texturas internacionais”, nº 6, 2009, pp. 73-99.

Albert Robatto, Matilde

“A Ramón Piñeiro, na lembranza”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, A Coruña: Fundación Caixa Galicia, 1991, pp. 327-330.

Alcalá, Xavier

“Don Ramón en Madrid”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 277-281.

Almazán, Vicente

“O corazón de Galicia”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 337-339.

Alonso Girgado, Luís

“Olladas nas cartas de Ramón Piñeiro”, en *Encontro Ramón Piñeiro*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 2006, pp. 85-89.

Alonso Montero, Xesús

“Das miñas memorias: de Ben-Cho-Shey a Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 215-224.

“Domingo García-Sabell (1951-1959): a dimensión culta e europea do galeguismo (con Ramón Piñeiro ó fondo)”, en *Medicina e humanismo: homenaxe a Domingo García-Sabell*, Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, Servicio de Publicacións / Vigo: Editorial Galaxia, 2003, pp. 27-38.

“Ramón Piñeiro e Luís Seoane polemizan sobre o social-realismo en literatura (e, alá no fondo, tamén sobre o marxismo)”, en *Actas das Xornadas sobre Luis Seoane* (celebradas na Coruña, 2004), Santiago de Compostela: Consellería de Cultura, Comunicación Social e Turismo, 2004, pp. 41-[54].

“Ramón Piñeiro: de político clandestino a subversivo legal”, en *Ramón Piñeiro. O amigo que lembramos*, A Coruña: Biblioteca Gallega / La Voz de Galicia, col. Letras Galegas, 2009 (Edición conmemorativa do Día das Letras Galegas 2009), pp. 7-16.

“A relación epistolar (e na prisión) de Ramón Piñeiro co anarquista Juan García Durán”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009*, Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2009, pp. 89-106.

Álvarez, Lluís

“Memoria de Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 299-303.

Álvarez Pousa, Luís

“Ramón Piñeiro nunca foi Ulm Roam”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 193-199.

Amorós, Andrés

“A paciencia de Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 37-39.

Arias, Valentín

“Da relación con Piñeiro”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009*, ..., pp. 19-22.

Baamonde, Antón

“Necesitado total”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 253-257.

Barros, Miguel

“A cultura como concepto político en Ramón Piñeiro”, en *Encontro Ramón Piñeiro*, ..., pp. 55-63.

“A preocupación teórica de Ramón Piñeiro: Nacionalismo e Estado”, en *Ramón Piñeiro. O amigo que lembramos*, ..., pp. 17-25.

Barreiro Rivas, Xosé Luís

“Ramón Piñeiro, dende o escano de enfronte”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 187-191.

Benet, Josep

“O meu Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 161-165.

Blanco, Carmen

“Carta urxente a Ramón Piñeiro. Olladas nas mulleres desde o futuro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 2009, pp. 19-22.

Caamaño Suárez, Manuel

“Testemuña do labor galeguizador de Ramón Piñeiro”, en *Encontro Ramón Piñeiro*, ..., pp. 65-71.

Camardella Twomey, Paula

“O meu profesor en Middelbury”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 289-293.

Casal, Benxamín

“A política como un deber”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 151-156.

“Ramón Piñeiro, un galeguismo institucional”, en *Encontro Ramón Piñeiro*, ..., pp. 41-45.

“A dimensión política de Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 2009, pp. 25-35.

Casares, Carlos

“Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 11-14.

“Ramón Piñeiro na memoria”, en *Lembranza de Ramón Piñeiro. Catro discursos*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro, 1994, pp. 39-55.

“Un recordo de Ramón para Xaime”, en *Homenaxe a Xaime Isla Couto*, Vigo: Galaxia, 1996, pp. 74-77.

Castro, Xavier

“Ramón Piñeiro, protagonista e testemuña da nosa historia”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 259-264.

Chao Rego, Xosé

“O Home dos Alicerces”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 305-314.

Conde, Alfredo

“Xuntos no parlamento”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 175-180.

“Un soñador pragmático”, en *Ramón Piñeiro. O amigo que lembramos, ...*, pp. 27-41.

Cores Trasmonte, Baldomero

“Ramón Piñeiro, parlamentario”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 2009, pp. 39-48.

Díaz, Ceferino

“Un proxecto político”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 167-174.

“Don Ramón na miña acordanza”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 2009, pp. 51-58.

Díaz Pardo, Isaac

“Ramón Piñeiro e o Instituto Galego de Información”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 97-101.

Dónega, Marino

“Perfil humano”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 27-36.

Fernández, Carlos X.

“Situación e horizonte na obra filosófica de R. Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 121-126.

Fernández Albor, Xerardo

“Ramón Piñeiro, político”, en *Ramón Piñeiro. O amigo que lembramos, ...*, pp. 43-54.

Fernández del Riego, Francisco

“Colección Grial e revista galega de cultura”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 67-72.

Fernández-España, María Victoria (Victoria Armes-to)

“Ramón Piñeiro ou a concenza ética de Galicia”, en Manuel Mourelle de Lema (ed. lit.), *Ramón Piñeiro y su circunstancia*, Madrid: Grupalma, col. “Aula abierta”, 1993, pp. 61-66.

Fernández Freixanes, Víctor

“O proxecto Galaxia”, en *Ramón Piñeiro. O amigo que lembramos, ...*, pp. 59-85.

Ferrari, Anna

“Permanecer na marxe”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 331-336.

Filgueira Valverde, Xosé

“Ramón Piñeiro, traductor”¹⁶, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 321-326.

---

¹⁶ Aparece posteriormente co título “Ramón Piñeiro, traductor: o «Cancioneiro da poesía céltica»”, en Xosé Filgueira Valverde, *VII-Adral*, Sada / A Coruña: Edicións do Castro, 1992, pp. 334-337.

Forcadela, Manuel

“A (de)construción da saudade en Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 2009, pp. 61-76.

Fraga Iribarne, Manuel

“Unha proposta de futuro: o Centro Ramón Piñeiro”, en *Lembranza de Ramón Piñeiro. Catro discursos, ...*, pp. 59-64.

Franco Grande, X. L.

“Ramón Piñeiro e Manuel Murguía”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 225-231.

“Ramón Piñeiro e a política”, en *Ramón Piñeiro. O amigo que lembramos, ...*, pp. 55-58.

“Primeiros anos de aprendizaxe (1954-60)”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 2009, pp. 79-84.

“Europa dende Compostela”, en *O europeísmo en Ramón Piñeiro, ...*, pp. 9-28.

G. Beramendi, Justo

“O legado político de Ramón Piñeiro”, en *Ramón Piñeiro. O amigo que lembramos, ...*, pp. 87-107.

“Ramón Piñeiro e a política galega: galeguismo vs. nacionalismo”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009, ...*, pp. 29-54.

García, Constantino

“Ramón Piñeiro e a Real Academia Galega”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 93-95.

García-Bodaño, Salvador

“O amigo”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 233-236.

“Ramón Piñeiro. Na celda do pensamento”, en *Bonifacio Borreiros na memoria de Galicia*, A Coruña: Biblos, Clube de lectores, 2007, p. 175.

García-Sabell, Domingo

“Perfil intelectual de Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 15-21.

“Ramón Piñeiro e o segredo da lingua”, en *Lembranza de Ramón Piñeiro. Catro discursos*, ..., pp. 23-34.

García Turnes, Beatriz

“Ramón Piñeiro e Galaxia”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 2009, pp. 87-98.

Garrido, Xoán Carlos

“Piñeiro e Castelao: Desencontro en París”, en *Encontro Ramón Piñeiro*, ..., pp. 47-54.

Gonsar, Camilo

“Sobre as «Cartas a un mozo galego»”, en X. L. Axeitos, Emilio Grandío Seoane, Ramón Villares (ed.), *A Patria enteira: homenaxe a Xosé Ramón Barreiro Fernández*, Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Universidade de Santiago de Compostela, 2008, pp. [1149]-1153.

González Fernández, Ángel

“Lírica y metafísica, la débil frontera”, en Marcelino Agís Villaverde e Jesús Ríos Vicente (coord.), *Actas VI Encontros Internacionais de Filosofía no Camiño de Santiago* (celebrados en Santiago de Compostela, 2001), A Coruña: Universidade da Coruña, 2003, pp. [335]-350.

“Radicalidade da perspectiva metafísica en Ramón Piñeiro”, en *Encontro Ramón Piñeiro*, ..., pp. 91-97.

“Individualidade e transcendencia no pensamento filosófico de Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 2009, pp. 101-112.

González González, Manuel

“Ramón Piñeiro: o compromiso coa lingua”, en *Encontro Ramón Piñeiro*, ..., pp. 13-27.

“Presentación. Ramón Piñeiro, a memoria inmorredoiro da galeguidade”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 2009, pp. 9-12.

González López, Emilio

“Ramón Piñeiro, profesor nos Estados Unidos”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 283-287.

González Tosar, Luís

“Forxa de escritores”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 247-252.

Isla Couto, Xaime

“Ramón e Galaxia”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 51-66.

Jiménez de Penzol, Blanca

“A fundación Penzol”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 73-77.

Lama, María Xesús e González, Helena

“O epistolario de Piñeiro e os debates arredor da lingua (1961-1974)”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009, ...*, pp. 127-159.

López Vázquez, Ramón

“O oficio de pensar Galicia”, en *Encontro Ramón Piñeiro, ...*, pp. 99-108.

“Limiar” a *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 2009, pp. 13-16.

“Da metafísica á ética”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 2009, pp. 115-131.

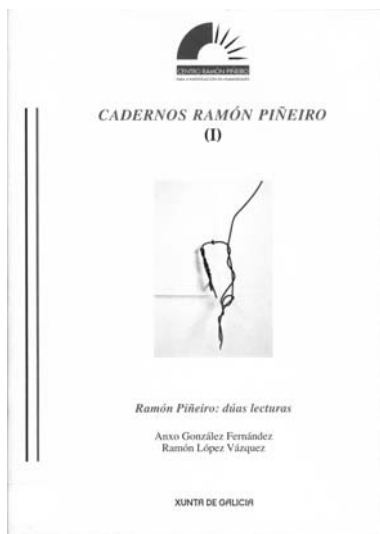
Lorenzo, Ramón

“Filólogo de vocación”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 127-141.

Losada Castro, Basilio

“Ramón Piñeiro en Cataluña”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 265-270.

“Ramón Piñeiro e Carlos Casares, unha historia de lealdades”, en Xan Carballa e Damián Villalain (ed.), *Carlos Casares: os*

amigos, as imaxes, as palabras, Vigo: A Nosa Terra, 2004, pp. 63-65.

“As cartas de Piñeiro”, en *Encontro Ramón Piñeiro*, ..., pp. 9-12.

“Ramón Piñeiro en Cataluña”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009*, ..., pp. 23-28.

Lugrís, Ramón

“Galeguizar Galicia. O proxecto político-cultural de Ramón Piñeiro, a través dunha relación epistolar nos anos 50 e 60”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009*, ..., pp. 75-87.

“Galicia-Federalismo-Europeísmo. Notas sobre o tempo en que, con Piñeiro, ollabamos Europa como meta para Galicia”, en *O europeísmo en Ramón Piñeiro*, ..., pp. 29-50.

Llano Cabado, Pedro de

“Carta esperanzada a un mozo galego”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 207-212.

Manteiga, Silvia

“Conversas na habitación (Piñeiro entrevistado por Freixanes)”, en Claudio Rodríguez Fer (ed.), *Comentarios de textos populares e de masas*, Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 1994, pp. [173]-189.

Marín Escudero, Juan Luís

“A fenomenoloxía esencialista dos epígonos da Xeración Nós, os casos de García-Sabell e Ramón Piñeiro”, en X. L. Barreiro Barreiro, G. Pereira, ...[et al.] (coord.), *O pensamento Galego na historia (aproximación crítica)*,

Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, Servicio de publicacións e Intercambio Científico, 1990, pp. 357-369.

Martínez Quintanar, Miguel Ángel

“Ramón Piñeiro, rúbricas filosóficas (para unha filosofía galega en construción)”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 2009, pp. 135-150.

Mayoral, Marina

“Arredor da mesa camilla”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 45-48.

“Evocación de Ramón Piñeiro”, en *Lembranza de Ramón Piñeiro. Catro discursos*, ..., pp. 15-19.

“Lembranzas de don Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 2009, pp. 153-157.

Monteagudo, Henrique

“Retallos da amizade con Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 237-246.

“Textos de Ramón Piñeiro sobre a lingua galega”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009*, ..., pp. 161-200.

Mosquera, Evaristo

“A detención de Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 157-160.

Nogueira, Camilo

“Ramón Piñeiro, desde a esquerda”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 181-186.

“Unha decisión insólita”, en *O europeísmo en Ramón Piñeiro*, ..., pp. 59-72.

Pérez-Barreiro Nolla, Fernando

“Distancia gardada”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009*, ..., pp. 55-74.

“Anotacións para o entendemento do europeísmo galeguista no decenio de 1950”, en *O europeísmo en Ramón Piñeiro*, ..., pp. 51-58.

Rábade Paredes, Xesús

“Piñeiro ou a entrañable paisaxe colectiva”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 295-298.

Rei-Doval, Gabriel

“Ramón Piñeiro, sociolingüista *avant la lettre*”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009*, ..., pp. 107-125.

Roca, I. M.

“A polémica Lapa-Piñeiro e a planificación lingüística galega”, en Rosario Álvarez Blanco, Francisco Fernández Rei e Antón Santamarina (ed.), *Actas do I Congreso Internacional “A lingua galega, historia e actualidade”* (celebrado en Santiago de Compostela, 1996), Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, 2004, vol. II, pp. 205-215.

Rodríguez, Carlos Luís

“Andrade, o malo, nunca existiu”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 201-206.

Rodríguez Álvarez, Manuel

“Un maxisterio vivo”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 23-26.

Rodríguez Galdo, María Xosé

“Ramón Piñeiro e o Consello da Cultura Galega”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 103-107.

“A pegada de Ramón Piñeiro na creación do Consello da Cultura Galega”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 2009, pp. 161-164.

Roig Rechou, Blanca-Ana

“Ramón Piñeiro e a literatura infantil”, en *Encontro Ramón Piñeiro, ...*, pp. 29-39.

Santamarina, Antón

“Piñeiro e a lingüística”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 143-148.

“Presentación”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009, ...*, pp. 7-10.

Siro

“Humor e límites do humor en Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 2009, pp. 167-176.

Sixto Seco, Agustín

“Os patronatos: O de Rosalía de Castro e o da Fundación Otero Pedrayo”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro, ...*, 1991, pp. 79-91.

Tarrío Varela, Anxo

“Os prólogos de Ramón Piñeiro”, en *Encontro Ramón Piñeiro*, ..., pp. 73-83.

Torrente Ballester, Gonzalo

“Recordo de Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 41-44.

Torres Queiruga, Andrés

“Ramón Piñeiro: A saudade elevada a rango metafísico”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 111-119.

“Ramón Piñeiro: a exemplaridade dun símbolo”, en *Ramón Piñeiro. Día das Letras Galegas 2009*, ..., pp. 11-17.

Valcárcel, Amelia

“Como se fai para ter razón”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 315-319.

Villalaín, Damián

“Presencia compostelana de Ramón Piñeiro”, en *Homenaxe a Ramón Piñeiro*, ..., 1991, pp. 271-275.

V. Estudos parciais en libros

Fernández Freixanes, Víctor

“Ramón Piñeiro. Biografía dunha resistencia”, en Víctor F. Freixanes, *Unha ducia de galegos*, 3ª ed., Vigo: Editorial Galaxia, 1982, pp. 103-134. [1ª ed.: 1976].

Filgueira Valverde, Xosé

“Na morte de Ramón Piñeiro”, en *VII-Adral*, Sada / A Coruña: Edicións do Castro, 1992, pp. 332-333.

“Ramón Piñeiro, traductor: o «Cancioneiro da poesía céltica»”, en *VII-Adral*, Sada / A Coruña: Edicións do Castro, 1992, pp. 334-337.

Rodríguez Fer, Claudio

“A concepción da lírica na obra de Ramón Piñeiro”, en Claudio Rodríguez Fer, *Poesía galega: crítica e metodoloxía*, Vigo: Xerais, 1989, col. Universitaria, pp. 375-393.

